

สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2444 - 2475

ในระหว่าง พ.ศ. 2444 - 2475 เป็นระยะที่เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตขยายตัวอย่าง
 เกินซัดที่สำคัญ 3 ด้าน คือ กิจการเหมืองแร่ การเกษตร การค้าขาย โดยเฉพาะกิจการ
 เหมืองแร่ที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัจจัยหนึ่งมาจากนโยบายของรัฐบาลในการ
 ส่งเสริมกิจการเหมืองแร่ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444
 ทำให้การทำเหมืองแร่มีระเบียบและกฎเกณฑ์มากขึ้น เป็นการสร้างศภาวะแวดล้อมให้เป็น
 ที่ดึงดูดความสนใจของชาวต่างชาติให้มาลงทุนในเขตเหมืองแร่ของไทย โดยเฉพาะใน
 เมืองภูเก็ตขณะนั้น มีการลงทุนของชาวตะวันตกมากที่สุด¹ เพราะมีแร่ดีบุกมาก ประกอบ
 กับการคมนาคมติดต่อกับหัวเมืองมลายูได้สะดวก การลงทุนของชาวตะวันตกเป็นการนำ
 เทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่มาใช้ ทำให้ผลผลิตดีบุกเพิ่มขึ้นมาก ปริมาณดีบุกทั้งหมดได้ส่งออก
 ไปจำหน่ายยังต่างประเทศ เป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้สภาพการค้าขายทั่วตามไปด้วย
 รวมทั้งรัฐบาลชาวยุโรปเป็นท้องส่งเสริมการเกษตร ให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง
 ไป ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไปในบทนี้ เพื่อให้เข้าใจสภาพเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ต
 ในช่วงเวลานี้

กิจการเหมืองแร่

ดังกล่าวดำเนินการว่า การร่อนหาแร่ดีบุก เป็นอาชีพของราษฎรมาช้านาน แต่
 กิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตเติบโตเข้ามาอีก อันเนื่องมาจากเทคโนโลยีการผลิตล้ำหลัง
 แม้วาระยะแรกของการขยายตัวด้านกิจการเหมืองแร่ดีบุก จะมีชาวจีนและเจ้าเมืองเป็น

¹ กจข. ร.5 กษ.6.4, ขออนุญาตทำเหมืองแร่

ผู้ลงทุนทำเหมืองแร่ ทั้งกล่าวแล้วในบทที่ 2 แนววิธีการทำเหมืองแร่เป็นแบบเก่า ลงทุนน้อย เทคนิคการผลิตไม่ทันสมัย เป็นการเสี่ยงซุกหาแร่ เริ่มด้วยการทำเหมืองขนาดเล็ก ประเภทเหมืองแล่น เหมืองคล้ำ ทั้งกล่าว ซึ่งจะหาแร่ได้เฉพาะเปลือกผิวหินเท่านั้นที่กำลังคนจะซุกหาได้เท่านั้น แร่ที่หลงเหลืออยู่ในที่ลึก ยังไม่ได้มาขึ้นมาใช้ อีกประการหนึ่ง คือ การขาดแคลนแรงงานเพื่อขยายการทำเหมืองแร่ เพราะในเมืองภูเก็ตไม่สามารถหาแรงงานพื้นเมืองเพื่อทำเหมืองแร่ แม้จะเป็นการทำเหมืองแร่ชั่วคราว เนื่องจากราษฎรไม่นิยมการรับจ้างทำเหมืองแร่ซึ่งต้องใส่แรงงานหนัก สิ่งเหล่านี้ทำให้การเติบโตของกิจการเหมืองแร่ที่บุกในเมืองภูเก็ตเติบโตช้า จนกระทั่งมีปัจจัยที่ช่วยพัฒนากิจการเหมืองแร่ให้เติบโตขึ้นคือ

- การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม
- การลงทุนของชาวตะวันตก
- การนำเทคนิคการผลิตแบบใหม่มาใช้ในกิจการเหมืองแร่

ก. การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม ปัจจัยที่จะทำให้กิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตเติบโตอย่างรวดเร็วอีกอย่างหนึ่ง คือ การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม ซึ่งเส้นทางคมนาคมในเมืองภูเก็ตส่วนใหญ่ได้ับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอสมิมี ณ ระนอง) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล¹ ได้เห็นความสำคัญของการสร้างเส้นทางคมนาคมให้สะดวกเพื่อจูงใจให้มีการลงทุนทำเหมืองแร่มากขึ้น เพราะการคมนาคมก่อนสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ยังไม่สะดวก ทำให้การลงทุนในกิจการเหมืองน้อยถอย กล่าวคือ การขนส่งแร่ที่ซุกได้ต้องอาศัยเกวียนและช้างบรรทุกจากเหมืองแร่ที่ซุกแร่มาจนถึงล้ง เพราะไม่มีการตัดถนน ห้องที่ทำเหมืองส่วนใหญ่จึงอยู่ในที่ทุรกันดาร ตามป่าเขา โดยผู้ทำเหมืองต้องสร้างถนน ทางเกวียน พอขนส่งสินค้าได้ จะมีแต่บริษัทใหญ่ ๆ เท่านั้น ที่สร้างทางขึ้นใช้เอง ต้องลงทุนมากอันเป็นอุปสรรคแก่การเปิดเหมืองใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับ

¹ข้าหลวงเทศาภิบาล ปี พ.ศ. 2444 - 2456

หัวเมืองมลายูของอังกฤษแล้ว จะพบว่าระบบการคมนาคมที่ดีเป็นเครื่องจูงใจให้ทำเหมืองแร่¹

อย่างไรก็ตามรัฐบาลตระหนักดีว่า การคมนาคมที่สะดวกย่อมจะขยายการทำเหมืองแร่ ให้ออกไปตามท้องที่ต่าง ๆ ใ้ค้มากขึ้น แต่ปัญหาการสร้างเส้นทางคมนาคมในเมืองภูเก็ต คือใช้งบประมาณจำนวนมาก จึงเป็นปัญหาที่ลำบาก ถูกฉ้อโกงเงินเป็นที่โจษขงหนังสือพิมพ์ในหัวเมืองมลายู ถึงปรากฏในการขออนุมัติส่งจ่ายเงินทะนุบำรุงการโยธาเมืองภูเก็ต ของที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่องการทะนุบำรุงเศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต ว่า

... เมืองภูเก็คนั้นเกี่ยวแก่การโยธา ซึ่งใคร ๆ ก็แลเห็นกันอยู่หมดว่าควรจะต้องจัด ท่องทำโดยเร็วที่สุด เพราะหนังสือทางบั้ง ... ก็ยังร่องรอย กว้างเรื่อ ถนนหนทาง แลสะพาน เสนาบกัโยธาไปถึงเขาแล้ว ก็คงจะตั้งใจ แลเชื่อกันว่า สิ่งนั้นก็จะทำได้ สิ่งนี้ก็จะทำได้ ถ้าไม่ไ้ก็ออกจะนิคความมั่งหมาย แลเป็นเครื่องเสื่อมเสียพระเกียรติยศ ขาพระพุทขเจ้าขอพระราชทานพระราชวโรกาสกราบทูลทถามความเป็นจริง เพื่อทวงทราบฝ่าละอองพระบาท เมืองภูเก็ตไ้ไปตรวจกันหนักหนานแล้ว เมื่อศก 124 มีศเคอริเวท กานแทนก็ไ้ไป ถึง ร.ศ. 125 เสนาบกักระทรวงมหาดไทยก็ไ้เสด็จ ครั้นปลายปีพระยาสีหเทพ กับมีศเคอริเวท เตนกาตไปตรวจ คนปี ร.ศ. 126 นี้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศร์เสด็จกลับมา ก็คงมีความคิดเห็นรวมกันหมดว่า ภูเก็ตเป็นเมืองที่ล่อแหลม ควรจัดการทะนุบำรุงอย่างนั้น อย่างนี้ โดยมากก็เกี่ยวแก่การโยธา บำรุงการไปมาลาซาขาย แทพอทุกถึงเรื่องเงิน ก็หยุดเงียบกันไป ...²

จะเห็นว่างบประมาณเพื่อจะทะนุบำรุงการโยธาในเมืองภูเก็ต เป็นเรื่องใหญ่ที่รัฐบาลต้องให้การอุดหนุน เพราะเมืองภูเก็ตเป็นแหล่งที่มีการลงทุนของนายเหมืองชาวจีน

¹ กจช. ร.5 ม.11/16, รายงานตรวจราชการของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

² กจช. ร.5 ยช.1/39, จดหมายกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชของพระยาสุโขมนัยวินิต. เสนาบกักระทรวงโยธาธิการ ที่ 20/418 (13 มิถุนายน พ.ศ. 126)

และชาวตะวันตกมากที่สุด ทำให้รัฐบาลมีรายได้จากเมืองนี้แห่งเดียวมากกว่าหัวเมืองอื่น ๆ ประกอบกับรัฐบาลถูกหนังสือพิมพ์ที่เมืองปิ้งงและสิงคโปร์โจมตีว่าเอาเปรียบพวกนายเหมืองเมืองภูเก็ต เก็บภาษีในเมืองภูเก็ตได้ปีหนึ่งจำนวนมาก! แต่นำมาใช้ที่กรุงเทพฯ เกือบทั้งหมด เหลือเอาไว้ที่หมู่บ้านภูเก็ตเพียงเล็กน้อย เมื่อเป็นเช่นนี้ พระยาสุโขมนัชนียินดีเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในขณะนั้น จึงได้ขออนุมัติให้ส่งจ่ายเงินหมู่บ้านการโยธาเพิ่มเป็นปีละ 200,000 บาท ตามที่ตกลงกันในที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่องการหมู่บ้านการเกษตรกรรมชลประทาน พ.ศ. 2450

แม้ว่ารัฐบาลจะอนุมัติเงินจำนวนดังกล่าวเพื่อหมู่บ้านภูเก็ตโดยเฉพาะก็ตาม แต่พระยารัชฎานุประดิษฐ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตในขณะนั้น มีความเห็นว่าเงินที่ได้รับอนุมัติจะหมู่บ้านภูเก็ตไม่ได้ตลอด จึงทูลปรึกษากรมพระยาคำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ขอจัดหาเงินนอกงบประมาณจากผู้เข้ามาค้าเป็นธุรกิจเหมืองแร่ ตามพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ที่บังคับให้ผู้ทำเหมืองแร่ต้องชดใช้เมื่อทำให้วัตถุที่เป็นสาธารณประโยชน์เสียหาย ซึ่งแต่เดิมรัฐบาลไทยไม่เอาใจใส่ในเรื่องนี้นัก โดยเริ่มบังคับตรวจตราอย่างกวดขัน เช่นให้พวกนายเหมือง ทำถนน หรือขุดทางน้ำ แทนของเดิมเสียก่อน จึงจะอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ในเขตที่ได้รับอนุญาตได้? แต่ถ้าไม่ทำจะเสียเงินให้ข้าหลวงใหญ่ค้ำเนินการเองก็ได้ นายเหมืองที่ต้องการทำเหมืองโดยเร็ว จึงเสียเงินให้ข้าหลวงใหญ่ แม้ว่าจะต้องเสียเงินมากกว่าที่ทำเองก็ตาม พระยารัชฎานุประดิษฐ์ได้นำเงินที่เหลือจากการซ่อมแซมมาใช้ในการสร้างถนนขึ้นมาใหม่อีกหลายสายโดยไม่ต้องเสีย

¹ในหัวเมืองมลายูได้นำเงินส่วนใหญ่ที่ได้จากกิจการเหมืองแร่มาสร้างเส้นทางคมนาคมที่ลวาร์ในเขตเหมืองแร่ เพื่อเป็นการส่งเสริมกิจการเหมืองแร่ต่อไป

²สุนทร หิรัญวงศ์, "สถาปนาการในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518), หน้า 294.

ค่าใช้จ่ายมากนัก เพราะใช้แรงงานนักโทษ¹ ส่วนก้อนหินที่โรยถนนก็อาศัยจากก้อนหินที่
 ความเหมือนที่ไม่ใช่แล้ว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ครั้นครั้งทรงพระยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อประพาสหัวเมืองภาคใต้
 ร.ศ. 128 ตอนหนึ่งว่า

เมืองภูเก็ตนี้เป็นเมืองคึกคักจริง ๆ ไปทางไหนก็พบแต่ชุมเมือง จนเกือบจะเดิน
 หลีกไม่พบ แต่ก็โคทำประโยชน์ใหญ่เกิดมาก คนร่ำรวยแล้วก็สร้างตึก ถนนก็โค
 โดยเอาก้อนหินจากชุมเมือง . . . พระยารัษฎาฯ ส่งไม้ให้ตั้ง ไม้เก็บไว้มา
 โรยถนน ใครขอทำเหมือง พระยารัษฎาฯ ใ้ทำสัญญาทำถนนให้ด้วย . . .²

อย่างไรก็ตามถนนที่สร้างในระยะแรก ๆ ไม่คึกคัก เพราะขาดหลักวิชาการ
 ขาดนายช่างผู้ชำนาญในการที่จะทำถนนให้ไ้มาตรฐาน ซึ่งพระยารัษฎาฯ ประทับใจเองก็
 ยอมรับ ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งท่านโคตรวจราชการโยธาที่เมืองภูเก็ต ในปี พ.ศ. 2444
 ท่านโคกล่าวถึงข้าราชการในเมืองภูเก็ต "ทีเพราะเหตุข้าราชการในเมืองภูเก็ต การโยธา
 ไม่เข้าใจ แลเหลวไหลมาก กิดคั้งใจจะฝึกให้ข้าราชการในเมืองภูเก็ตชำนาญในการโยธา
 ต่อไป"³

ในระยะหลัง พ.ศ. 2450 มีบริษัทของชาวตะวันตกเข้ามาทำเหมืองงานในเมือง
 ภูเก็ตมากขึ้น ปรากฏว่ารัฐบาลโคจำนวนเงินนอกงบประมาณที่จะทะนุบำรุงการคมนาคมมาก
 ประกอบกับรัฐบาลโคส่งนายช่างฝรั่งจากกรุงเทพฯ ออกไปเป็นที่ปรึกษา การทำงานจึงได้

¹ ชุน เสนานวงศัภักดิ์, ประวัติและผลงานพระยารัษฎาฯ ประทับใจ (พระนคร:
 ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 26.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองภาคใต้
 (พระนคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎ, 2502), หน้า 102.

³ กจช. ร.5 ม.55.3/5, รายงานตรวจราชการของพระยารัษฎาฯ ประทับใจซึ่ง
 กรมหลวงดำรงราชานุภาพทูลกรมขุนสมมติอมรพันธ์ (17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120)

มาตรฐาน ถนนส่วนใหญ่ในเมืองภูเก็ตนั้น เริ่มสมัยท่าน ดังปรากฏในรายงานสภาพถนนก่อน สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ว่า

. . . ในเมืองภูเก็ต ก่อนที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์ จะไป เป็นข้าหลวงใหญ่ มีถนนหนทาง พอจะเดินไปมากันได้เพียงบริเวณตลาด นอกนั้นเป็นทางเดินเท้า และทางเกวียนเท่านั้น . . . ท่านได้ขยายถนนจากถนนกลาง ไปจนถึงท่าบลูท่ามะพร้าว อำเภอถลาง ระยะทางยาว 38 กิโลเมตร . . . ถนนไปอำเภอกะทู้ และท่าสายแยกที่สามแยกไปวัดฉลอง . . . ถนนเขาวราช แยกออกจากวงเวียน ชาวเก และเมืองนนคร ถนนโกมารพัท รอบบริเวณกองตำราจตุรสมาคม¹

ข้อความดังกล่าวย่อมแสดงว่าถนนสายต่าง ๆ ที่มีในบริเวณตลาดเมืองภูเก็ต ส่วนใหญ่แล้ว เป็นถนนที่สร้างขึ้นมาครั้ง สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ซึ่งการสร้างถนนไม่เพียงแต่มีในเขตเมืองภูเก็ต ได้สร้างถนนติดต่อกับเมืองใกล้เคียง เพื่อให้การติดต่อค้าขาย สื่อสาร สะดวก เช่นสายหนึ่งไปเมืองตะกั่วป่า อีกสายหนึ่งตัดผ่านเมืองตะกั่วทุ่ง เมืองพังงา เมืองกระบุรี จนถึงเมืองตรัง และจากเมืองตรังได้เชื่อมแซมถนนที่ติดต่อกับเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราชให้ไต่มาจรดขึ้น² และยังนำเงินที่เหลือจากงบประมาณ สร้างถนนไปใช้สร้างเรือ สำหรับใช้ในราชการอีก 2 ลำ คือ เรือกลาง และเรือเทพสตรี³

ดังนั้นความพยายามสร้างเส้นทางคมนาคมขึ้นในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ก็เพื่อจูงใจให้ชาวต่างประเทศมาลงทุนทำกิจการเหมืองแร่ให้มาก ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้เมืองภูเก็ตเป็นพิเศษด้วย เพราะผู้ขอสัมปทานเหมืองแร่ที่จะต้องสร้าง ถนนหรือขุดคลอง

¹ขุนเสนาณรงค์ภักดิ์, ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 20 - 22.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 27 - 30.

³สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ เล่ม 7, หน้า 25.

ขึ้นมาก่อนตามพระราชบัญญัติเหมืองแร่ แสดงให้เห็นว่าสมัชชาระยารัฐมนตรีสามารถปรับปรุงเส้นทางคมนาคมให้ไปมาติดต่อได้สะดวกทั้งภายในเมืองและการติดต่อกับเมืองใกล้เคียง และยังเป็นถนนที่มีมาตรฐานที่ขึ้นมาหลายสายดังกล่าว จนเป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก ดังปรากฏในรายงานของกงสุลอังกฤษประจำที่กรุงเทพฯ ได้เขียนรายงานกิจการค้าและความเจริญของเมืองภูเก็ตไปยังกงสุลอังกฤษประจำปีนั้นว่า ในเมืองภูเก็ตมีถนนที่ดีที่สุดในขณะนั้นเมื่อเทียบกับหัวเมืองใกล้เคียง¹

ข. การลงทุนของชาวตะวันตก จากการศึกษาที่เมืองภูเก็ตมีแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์และการคมนาคมภายในเมืองได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในสมัชชาระยารัฐมนตรีดังกล่าว ประกอบกับเมืองภูเก็ตติดต่อกับเมืองใกล้เคียงสะดวก ทำให้ชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวอังกฤษสนใจที่จะมาลงทุนในเมืองภูเก็ตก่อนหัวเมืองอื่น ซึ่งการลงทุนของชาวอังกฤษ² มีปรากฏว่าเริ่มสนใจบ้างแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2437 ดังจะเห็นได้จากคำกรณียังมณฑลของพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการว่า

. . . ในเวลาเป็นฤกษ์กาลกำลังชุกชุม ที่ชาวต่างประเทศ พากันมาขอหนังสืออนุญาตไปเที่ยวตรวจหาแร่ และขอทำสัญญาอนุญาต จะรอลงชื่อให้พระยารัฐมนตรีแล โสทหิราชเสวีจ ก็จะเป็นการเสียผลประโยชน์ ส่วนที่ควรจะได้อยู่แล้ว พรอมได้ตรวจการทำสัญญาอนุญาต ก็เห็นว่าไม่เสียเปรียบสิ่งใด แลมีความตกลงกับหนังสือสัญญาอนุญาตที่ได้ให้อนุญาตไปโดยบางแล้ว ก่อนเวลาที่จะได้ทรงตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา . . .³

¹B.P.P. 3/12, Diplomatic and Consular Report 1916.

²ไม่ปรากฏว่ามีการลงทุนของชาติอื่นในเมืองภูเก็ตมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนของชาวอังกฤษในเมืองภูเก็ต

³ กจช. ร.5 กษ.6.4/3, พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กรณียังมณฑลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (5 พฤศจิกายน ร.ศ. 111)

แสดงว่าก่อนการประกาศใช้ พ.ร.บ. เหมืองแร่ปี พ.ศ. 2444 รัฐบาลก็ได้ส่งเสริมให้ชาวตะวันตก เข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ แต่ปรากฏว่าจำนวนของประทานบัตรชาวอังกฤษในเมืองภูเก็ตก่อนปี พ.ศ. 2444 มีน้อยมากเมื่อเทียบกับการขอประทานบัตรทำเหมืองของชาวจีน¹ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเหตุผลที่สำคัญ 4 ประการ

1. ยังไม่มี พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ ก่อนปี พ.ศ. 2444 การทำเหมืองแร่ในเขตแดนของไทยยังไม่มีพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ทำให้ชาวตะวันตกกระตือรือร้นในการทำเหมืองติดกับหัวเมืองมลายูซึ่งมีพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ชาวอังกฤษส่วนใหญ่จึงสนใจลงทุนอยู่แต่ในเขตมลายู

2. การใช้เทคนิคตะวันตกก้าวหน้าเกินไป ในระยะเริ่มแรกของการค้นคว้าทำเหมืองแร่ เทคนิคการทำเหมืองแร่แบบตะวันตก นำมาใช้ไม่ได้ผลดีกับการทำเหมืองแร่ในที่ลุ่ม (Alluvial Deposit) แร่ที่มีอยู่ตามผิวดินไม่ใช่แหล่งแร่ที่อยู่ในหินแข็ง หรือเป็นทางแร่ (Lode Deposit) เช่นใน Cornwall ประเทศอังกฤษ ในขณะที่การทำเหมืองแบบเก่าของชาวจีนกลับได้ผลดีกว่า เพราะเหมาะสมกับสภาพของแหล่งแร่ และเสียต้นทุนน้อยกว่า

3. ปัญหาเงินลงทุน วิธีการทำเหมืองแร่ของชาวอังกฤษ ต้องใช้เงินทุนสูง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง โดยปราศจากทุนสำรอง ในขณะที่ระเบียบการทำเหมืองแร่ก็ยังไม่เรียบร้อย ซึ่งจะทำให้กิจการไม่มั่นคง

4. ปัญหากรรมกรและแรงงาน ชาวตะวันตกที่เข้ามาทำเหมืองแร่จะประสบปัญหาเรื่องแรงงานมากกว่าชาวจีน เพราะกรรมกรชาวจีนนิยมจะอยู่กับนายเหมืองชาวจีนมากกว่า ทั้งลักษณะการจ้างแรงงานในระบบสัญญาผูกมัด ก็ทำให้แรงงานจีนอพยพต้องทำงานกับนายจ้างชาวจีน

¹ กจข. ร.5 กษ.6.4, ขออนุญาตทำเหมืองแร่ ตีพิมพ์

จากอุปสรรคดังกล่าว ในระยะที่มีการตื่นตัวของกิจการเหมืองแร่ ชาวตะวันตก จึงไม่มีบทบาทเกี่ยวกับกิจการเหมืองแร่ของไทยเท่าที่ควร แต่มาปรากฏว่าหลังปี พ.ศ. 2444 ซึ่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่ มีชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษซึ่งอาศัยอยู่ที่บีนัง สิงคโปร์ สนใจเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่มากขึ้น เนื่องจากปริมาณแร่ดีบุกในหัวเมืองมลายูมีน้อยลง ประกอบกับการมีพระราชบัญญัติเหมืองแร่ที่จะอำนวยความสะดวก ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า “. . . ดีบุกทางหัวเมืองมลายูของอังกฤษหมดไป หาได้ไม่พอขาย เป็นเหตุให้ราคาคดีบุกขึ้น เป็นเหตุให้พวกแสวงหาทรัพย์ มุ่งหน้าเข้ามาหาเหมืองแร่ในพระราชอาณาจักรไทยซึ่งยังมีอยู่มาก . . .”¹

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าชาวตะวันตกเริ่มสนใจลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกในเมืองภูเก็ตจริง จึงเมื่อบริษัททุ่งคาฮาเบอร์ตินเทรคกิง (Tongka Harbour Tin Dredging Company) ได้ลงทุนทำเหมืองในเมืองภูเก็ต และประสบความสำเร็จอย่างงดงามในปี พ.ศ. 2451 ดังจะเห็นได้จากตารางแสดงจำนวนผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ข้างล่าง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจร. ร.5 ขบ.5.1/24, ความเห็นเรื่องสร้างรถไฟในพระราชอาณาเขต
(24 กรกฎาคม ร.ศ. 120)

ตารางที่ 2 ตารางบัญชีชาวอังกฤษที่ขอประทานบัตรในเมืองภูเก็ต ตั้งแต่

พ.ศ. 2448 - 2474.

วัน เดือน ปี	นามผู้ขอ	ไต่บังกับ	ขนาดที่ดิน ไร่ งาน วา ²	กำหนด	ชื่อตำบล ตำบล อำเภอ จังหวัด
12 ต.ค. ร.ศ. 124	มิสเตอร์ แมดค้ำกันกัน	อังกฤษ	39 1 68	10	สามกอง อลาง ภูเก็ต
	"	"	229 84 25	25	ท้ายเหมือง หุ่นมะพร้าว ภูเก็ต
	"	"	105 1 8	25	" " "
21 ส.ค. ร.ศ. 125	บริษัททุ่งตาฮาเบอร์				
	หิน เทรคคิง	อังกฤษ	1800 - -	-	อ่าวภูเก็ต เมือง ภูเก็ต
20 ก.ย. ร.ศ. 125	โรเบิน รอท กลูนิส	อังกฤษ	190 1 -	5	สามกอง อลาง ภูเก็ต
2 มี.ค. ร.ศ. 126	มิสเตอร์ เฮนรี ยี สก็อต	อังกฤษ	275 - -	10	บ้านพระยูน อลาง ภูเก็ต
19 มี.ค. ร.ศ. 126	" " "	อังกฤษ	1400 - -	-	ท่าเรือ อลาง ภูเก็ต
	" " "	"	3000 - -	15	นากา เมือง ภูเก็ต
28 ก.ย. ร.ศ. 127	บริษัทไซแอมหินซินติเกด	อังกฤษ	1800 - -	10	บ้านถวน อลาง ภูเก็ต
	" " "	"	3000 - -	15	เชิงทะเล อลาง ภูเก็ต
	" " "	"	800 - -	5	เชิงทะเล อลาง ภูเก็ต
11 ก.พ. ร.ศ. 128	บริษัทไซมิตหินซินติเกด ลิมิเทด	อังกฤษ	31 73 -	15	นากา เมือง ภูเก็ต
	" "	"	210 1 23	25	บ้านพระยูน อลาง ภูเก็ต
	" "	"	36 - 88	25	บ้านพระยูน อลาง ภูเก็ต
3 พ.ย. ร.ศ. 128	" "	"	116 3 14	25	เชิงทะเล อลาง ภูเก็ต
7 ก.พ. ร.ศ. 129	" "	"	2830 2 16	20	เชิงทะเล อลาง ภูเก็ต
16 ก.พ. ร.ศ. 129	" "	"	182 2 22	10	เกาะมะพร้าว อลาง ภูเก็ต
	" "	"	194 - 27	25	เชิงทะเล อลาง ภูเก็ต
	" "	"	11 - 55	25	นากา เมือง ภูเก็ต

ตารางที่ 2 (ต่อ)

วันเดือนปี	นามผู้ขอ	ไต่เบ็งคับ	ขนาดที่ดิน ไร่ งาน วา	กำหนด	ชื่อตำบล ตำบล อำเภอ จังหวัด
11 มี.ค.ร.ศ. 129	บริษัททองคำสะมาทิน เทรคคิงก่าปะนีโนไลบิลิตี (Tongkah Sapam Tin Dredging Co.No Ltd.	อังกฤษ	229 2 72	10.	อ่าวสะบ่า เมือง ภูเก็ต
8 ม.ค.ร.ศ. 131	บริษัทอีสเอเซียติก	เคนมาร์ก	105	5	นาตา เมือง ภูเก็ต
26 ก.พ.ร.ศ. 133	บริษัททองคำคอมเปาน์ โนไลแอบิลิตี	อังกฤษ	115 2.50	10	สันโน เมือง ภูเก็ต
4 พ.ค.ร.ศ. 135	บริษัททองคำคอมเปาน์	อังกฤษ	111 2 76	5	บางเหนียว เมือง ภูเก็ต
11 ธ.ค.พ.ศ. 2467	บริษัททองคำฮาเบอร์ทิม เทรคคิง	อังกฤษ	2400		อ่าวฉลอง หุงตา ภูเก็ต
28 ส.ค.พ.ศ. 2474	" "	"	9655 1 4		อ่าวภูเก็ต เมือง ภูเก็ต

ที่มา กจช. ร.5 กษ.6.4, ขออนุญาตตรวจแระ

กจช. กส.16 (1 - 105) ขออนุญาตตรวจแระ

จะเห็นว่าผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่หลังปี พ.ศ. 2450 เป็นชาวอังกฤษทั้งหมด
เพราะเมืองภูเก็ตอยู่ใกล้หัวเมืองมลายู ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อีกประการหนึ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2440¹ ทำให้การสัมปทานเหมืองแร่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งเหตุผลดังกล่าว ได้มีส่วนทำให้ชาวอังกฤษ เป็นผู้ได้รับประทานบัตรทำเหมืองในเมืองภูเก็ตมากที่สุด และขอประทานบัตรในขนาดเนื้อที่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีขอทำเหมืองแร่ของชาวจีนที่อยู่ในบังคับไทย² เพราะชาวอังกฤษนิยมการตั้งเป็นบริษัทเพื่อประกอบธุรกิจมีการลงทุนสูง โดยการใช้เรือขุดลำหนึ่งราคาตั้งแต่ 4 - 8 แสนบาท พร้อมทั้งจ้างผู้ชำนาญในการใช้เครื่องจักร

สำหรับการขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ของชาวตะวันตกที่เกิน 500 ไร่ ตามพระราชบัญญัติแล้ว จะต้องขอพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ พร้อมทั้งต้องมีสัญญาเฉพาะกับรัฐบาล ดังเช่นบริษัททุ่งคาสาเบอริทินเกรคจึง ได้ยื่นเรื่องขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ที่มุก ในอำเภอทับลวดลอง อำเภอทุ่งคา เป็นเนื้อที่ถึง 24000 ไร่³ โดยบริษัทยินยอมทดแทนเป็นเงิน 40,000 บาท นอกจาก ค่าภาคหลวง หรือค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่จะต้องเสียตามพระราชบัญญัติ⁴ ซึ่งการขอประทานบัตรในเนื้อที่จำนวนมากของชาวอังกฤษ รัฐบาลจะอนุญาตเสมอ เพราะหวังว่าเมื่อมีการลงทุนแล้ว รัฐบาลจะได้ค่าภาคหลวงสูง จะมีประโยชน์มากกว่าการได้ค่าธรรมเนียมจากการขอประทานบัตรหลาย ๆ ครั้ง

¹สัญญาฉบับลงนามในวันที่ 6 เมษายน 2440 สำคัญว่า รัฐบาลไทยจะไม่ยินยอมให้ชาติใดเข้ามาเช่าซื้อ หรือถือกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนไทย ตั้งแต่บริเวณบางสะพาน (จ. ประจวบคีรีขันธ์) ลงไปจนถึงหัวเมืองมลายูของไทย . . . รัฐบาลจะไม่ให้สัมปทานเหมืองแร่ . . . แก่ชาติหนึ่งชาติใดโดยปราศจากความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษเสียก่อน (อ้างจาก กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงต่างประเทศ, สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ, เล่ม 1 หน้า 153)

²ดูรายละเอียดใน ภาคผนวก ก.

³ดูรายละเอียดใน ภาคผนวก ข.

⁴กจช. ร.7. กษ.4.1/1, ขออนุญาตทำเหมืองแร่

การลงทุนของบริษัททุ่งคาสาเบอร์่า ในเมืองภูเก็ต นับเป็นการลงทุนของบริษัทตะวันตกที่ได้รับความนิยมอย่างองงาม ปรากฏว่า เมื่อบริษัทดำเนินงานไปได้ 9 เดือน ชุกก็บุกได้ถึง 108 คันกริ่ง ราคาขณะนั้นคันละ 79 ปอนด์ 2 ชิลลิง 6 เพนนี ได้เป็นเงินจำนวน 8,547 ปอนด์ คิดค่าใช้จ่ายในการผลิตคันละ 58 ปอนด์ และไถ่กำไรจากการชุกแรกด้วยเรือชุกประมาณ 4,462 ปอนด์¹

ความสำเร็จของการใช้เหมืองเรือชุกของบริษัททุ่งคาสาเบอร์่าในนครคิง ทำให้บริษัทอังกฤษอื่นๆ มาลงทุนในกิจการเหมืองในเมืองภูเก็ตเพิ่มขึ้น ดังตารางข้างต้น ควบคู่กันนี้ชาวอังกฤษจึงมีบทบาทเด่นในกิจการเหมืองแร่เทียบเท่าชาวจีนที่ท่าเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตมานานแล้ว ทั้งการลงทุนของตะวันตกยังมีส่วนผลักดันให้การทำเหมืองแร่ของชาวจีน ที่ท่าเหมืองขนาดเล็ก เพราะใช้แรงงานคน เทคนิคการผลิตไม่ดี ยังต่ำสมัยมาก และมีการลงทุนน้อย ให้รวมทุนเป็นบริษัทใหญ่ เริ่มเปลี่ยนระบบกิจการจากการลงทุนน้อยใช้เทคนิคไม่ทันสมัย มาเป็นใช้เครื่องสูบลมเครื่องฉีด ตามแบบชาวตะวันตก อีกประการหนึ่ง การลงทุนของชาวอังกฤษยังสร้างให้กิจการเหมืองก็บุกในเมืองภูเก็ต ขยายรูปแบบของอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง ที่คือใช้การลงทุน การจัดการ ตลอดจนเทคนิคการผลิตที่สูง มีการสร้างทางน้ำ ถนน เพื่อใช้ขนส่งคมนาคม เกิดการศึกษาช่วยเหลือให้เองที่เมืองภูเก็ตเจริญเป็นเมืองใหญ่ขึ้น แต่ในทางตรงข้ามบทบาทของชาวตะวันตกช่วยเร่งให้การทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตเป็นของชาวต่างชาติอย่างสมบูรณ์ เพราะบริษัทเหมืองแร่มีชาวตะวันตกเป็นเจ้าของบริษัทแก่ผู้เดียว ฉะนั้นผลกำไรย่อมตกอยู่กับชาวต่างประเทศทั้งสิ้น ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงกล่าว เมื่อคราวเสด็จทอดพระเนตรเหมืองเรือชุกของบริษัททุ่งคาสาเบอร์่า ว่า

¹ราชัน กาญจนวินัย, "ข้อคิดเกี่ยวกับประวัติการเดินเรือชุกของบริษัททุ่งคาสาเบอร์่าในนครคิง ลิมิเต็ด," รายงานการประชุมเหมืองแร่ประจำปี พ.ศ. 2506, หน้า 65.

... อดทนอดกลั้นไม่ได้ ทรัพย์สินอยู่ในแผ่นดินของเรา พวกเราอดทนมาไม่ได้
 ของให้คนทางชาติทางภาษามาชุกขึ้น เงินที่ควรจะถูกอยู่กับเมืองเรา ก็ต้องปล่อย
 ให้ออกไปเสีย จริงอยู่รัฐบาลของเราก็เก็บภาษีไ้มาก แต่ส่วนที่โดนออกนี้ และ
 ส่วนภาษีที่รัฐบาลจะเก็บนั้นถึงใครทำก็คงต้องใครเสมอกัน ไม่ว่าไทย จีน หรือ
 ฝรั่งเศส . . .¹

ค. การนำเทคนิคผลิตแบบใหม่มาใช้ในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ก่อนที่เทคนิค
 การผลิตแบบใหม่จะเข้ามาใช้แพร่หลายในเมืองภูเก็ต การผลิตอยู่ในสภาพที่ล่าช้ามาก
 ดังปรากฏในรายงานสำรวจแร่ภาคใต้ว่า

. . . ว่าการวันหนึ่ง 12 ชั่วโมง ทั้งปีผลิตหินหลายพันลูกบาศก์เมตรกว่าจะได้นั้น
 เป็นการชานานและป่วยการ เวลา เมื่อใครชุกเอาแร่มาแล้วก็ถมเสีย แล้วก็
 ชุกเรียงกันต่อไป ถ้าจะชุกบ่อแร่เองดี แลช้กระคนคืนไปความทางแร่เดิม
 คงจะไกลคกว่าที่ทำใหญ่ ไค่นั้นลดลง เป็นการน้อยไป แลการที่ชุกทั้งหมดนั้น
 10 ส่วนจะลดถึง 7 ส่วน ทานคงจะเห็นการใหญ่โต ที่พวกชุกหาแร่นั้นก็ทำเปล่า
 กับแร่ที่ชุกมาก็รอนอยู่ในที่แห่งเดียวกันนั้น แลแล้วจึงเอามาหลอมในที่หลายแห่ง และ
 มีกอบโยลบ่อแร่ และเตานั้นไม่สู้ดีนักเสียก็ชุกมาก เสียเวลาและขาดประโยชน์
 ที่จะไ้มาก . . .²

วิธีการนี้ทำให้การหาแร่จากพื้นที่ไปได้รับผลอย่างเต็มที่จากแรงงานและเวลาที่
 ใช้ไป สิ่งที่จะชี้ให้เห็นคือ พื้นที่ขอเพื่อใช้เทคนิคการผลิตแบบใหม่ล้วนแต่เป็นบริเวณเหมือง
 เก่าที่คนจีนเคยทำโดยวิธีการดั้งเดิมทั้งสิ้น³

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ระยะทางเสด็จประพาสสมเด็จ
 บัณฑิต. ร.ศ. 128, หน้า 131.

²หอสมุดแห่งชาติ, หอจดหมายเหตุ, เอกสาร ร.5 กต. เลขที่ 2356, เรื่อง
 มิสเตอร์ฮันเนโลชชาติ กราบทูลมายังพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ
 เรื่องการสำรวจแร่ภาคใต้

³Virginia Thompson, Thailand: The New Siam (New York:
 Paragorn Book Reprint Cooperation, 1967), p. 454.

จากเอกสารปรากฏว่านายเหมือง เมืองภูเก็ทได้เริ่มนำเทคนิคเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2431 โดยได้รับอิทธิพลจากหัวเมืองมลายู เนื่องจากการไปมาค้าขาย จึงนำเอาแบบอย่างเข้ามาใช้ ทำให้การผลิตแร่ดีบุกได้มากและรวดเร็ว ดังปรากฏจากใบบอกของพระอนุรักษโยธา. (กลีน) ว่า มีการนำเครื่องจักรสูบน้ำ และเครื่องฉีกหิน (Steam Pump and Gravel) เพื่อมาใช้ทำเหมืองสูบและเหมืองฉีก¹

วิธีการทำเหมืองสูบ คือ การตรวจหาตาน้ำในที่สูงต้องเป็นที่ดอนหรือเนินเขา เพื่อจะได้ปล่อยน้ำให้ไหลลงพัดเอาดินทราย ซึ่งมีแร่ดีบุกไหลลงไปด้วย แต่โดยที่ร่องน้ำท้ายเหมือง ต้องขุดลึกลงไปต่ำกว่าพื้นดิน จึงต้องใช้สูบ ๆ ทั้งกวาดดินทราย แร่ และน้ำขึ้นบนรางล่างแร่

ส่วนวิธีการทำเหมืองฉีก อาศัยการปล่อยน้ำ ให้พุ่งไปโดยแรงถึง 20 - 30 วา และเกลียวน้ำที่พุ่งนี้สามารถจะชะดินให้พังลงมา และน้ำนั้นจะชะดินทรายและแร่ให้ไหลเลยไปลงรางล่างแร่ ในเวลาเดียวกันน้ำนั้นก็ล้างแร่ด้วย และโดยน้ำหนักของมันเอง เนื้อแร่ปลิวออกจากดินทรายได้

การทำเหมืองฉีกสามารถทำได้ในพื้นที่กว้าง ๆ และได้แร่มากโดยใช้กรรมกรประจำการเพียง 20 - 30 คนเท่านั้น เดือนหนึ่งได้แร่ดีบุกประมาณ 200 ทอน โดยทำทั้งวันทั้งคืนมีกรรมกรผลัดเปลี่ยนกันทำการผลัดละ 3 ชั่วโมงต่อครั้ง นับเป็นความก้าวหน้าของการพัฒนาการทำเหมืองแร่ แต่เข้าใจว่าในระยะแรกคงใช้ไม่แพร่หลายเพราะนายเหมืองยังไม่มีทุนพอจะซื้อเครื่องสูบน้ำมาใช้เองได้ ปรากฏว่ามีนายเหมืองที่ร่ำรวยในเมือง

¹ . . . ในจำนวนมีชาวคัมภีร์ฉีกนั้น (ร.ศ. 107) จึงนายเหมืองที่หัวแร่ดีบุกจัดซื้อเครื่องจักรกลไฟสำหรับสูบน้ำในบ่อแร่ดีบุกเข้ามาตั้งทำเหมืองในแขวง เมืองภูเก็ทอีกหลายตำบล พื้นที่ใช้ในเมืองภูเก็ทมาแต่ก่อนน้อย ต้องใช้ในการจักรกลไฟมากกว่าทุกปี... (อ้างจาก กจข. ๑.5 น. 62/5 ใบบอกพระอนุรักษโยธา กราบบังคมทูลเจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม 15 สิงหาคม ร.ศ. 108)

ภูเก็ตเพียงไม่กี่คนที่สนใจทำเหมืองสูบ เช่น หลวงบำรุงจีนประเทศ หลวงอร่ามสาครเขตร หลวงสุนทรจีนประชา หลวงประเทศจีนารักษ์ จีนหลิมเกะ จีนคันบัวสัว และจีนตันเถียนก็¹ แต่การใช้เครื่องสูบน้ำทำเหมืองสูบเหมืองถึก จะอำนวยความสะดวกและได้ผลผลิตมากกว่า ก่อน เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ตเองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา ก็ได้พยายามสนับสนุนและช่วยเหลือส่งเสริมเทคโนโลยีการขุดแบบใหม่ โดยในปี พ.ศ. 2434 พระยาทิพย์โกษา ข้าหลวงใหญ่เมืองภูเก็ตในขณะนั้น ได้สั่งซื้อเครื่องเจาะหิน เพื่อใช้หา สายแร่ไครวกรเร็ว และแน่นอนขึ้น มาให้จีนนายเหมืองเช่า และในปี พ.ศ. 2435 รัฐบาล ได้ลงทุน 4 หมื่นเหรียญ เพื่อจัดซื้อเครื่องสูบน้ำ ส่วนปี พ.ศ. 2436 ลงทุน 380 เหรียญ ซื้อเครื่องเจาะหินและเตาเผาแร่²

อย่างไรก็ตาม วิธีทำเหมืองแบบตะวันตกที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก และถือ เป็นการปิดศักราชของการทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต และของไทย ไปสู่ยุคใหม่อย่าง แท้จริง คือ การทำเหมืองเรือขุด³ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2449 บริษัทเหมืองเรือขุด

¹ กจข. ร.5 ค. 14.4ก/3, จดหมายเหตุหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ถึงพระยาทิพย์ โงษา บุ๋ก่ากับข้าหลวงเมืองภูเก็ต ที่ 471/1492 (1 พฤษภาคม ร.ศ. 111)

² กจข. ร.5 ค. 14.4ก/8, สำเนาจดหมายพระยาทิพย์โกษา ถึงลูกขุน ณ ศาลา (12 มกราคม ร.ศ. 112)

³ ลักษณะเรือขุดลำแรกนี้เป็นสายโซ่ตักดิน (Bucket Dredge) ถล่าย ๆ แพลอย มีปล่องเล็ก ๆ อยู่ตอนกลาง 2 ปล่อง ตอนหน้ามีถังเหล็กตักดินเป็นพืด เช่นสายพานต่าง ๆ เมื่อหมุนเลื่อนลงไปที่ตักดินแล้วก็เคลื่อนไปอยู่ที่สูง หมุนเวียนไปเป็นวง พอถึงที่สูงสุดปากถังก็ กลับควาลงตรงรางรับแร่ปนดินทราย จากนั้นดินทรายและแร่ปนน้ำ เหล่านี้ก็ไหลลงสู่ราง กระบะตก ซึ่งมีรูปร่างอย่างเดียวกันกับรางในโรงโม่หิน แต่รูเล็กกว่า รางนี้หมุนไครรอบตัว ปลอยดินทรายและเมล็ดแร่ตลอดออกตามรูราง ส่วนหินที่มีขนาดโตกว่ารู ก็ไหลไปสู่ลำรางหลุดตกไปสู่พื้นดินนอกลำเรืออีกทอดหนึ่ง ส่วนดินทรายปนแร่ซึ่งไหลลุดครูแรง ไปนั้นก็ไหลไปลงในราง ซึ่งมีน้ำไหลระออยเสมอ รางนี้เรียกรางล้างแร่ ในรางล้างแรมีคนงู้นคอยเอาจอบกวาดและ เรี่ยไปมา เพื่อให้หน้าไหลชะดินทรายออกไปไหน ไหลลงเหลือแถมเท่านั้น

ทุ่งคาฮาเบอร์ ได้เป็นผู้นำเรือชุกมาใช้สำหรับทำเหมืองแร่ครั้งแรกในประเทศไทยและเป็นครั้งแรกในแถบตะวันออก โดยทำการครั้งแรกที่อำเภอภูเก็ท ปรากฏว่าการดำเนินงานของบริษัทนี้ได้เจริญขึ้นเกินความคาดหมาย จนบริษัทต้องหาเรือชุกมาเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2457 บริษัทมีเรือชุกทั้งหมด 6 ลำ ที่ทำการอยู่อำเภอทุ่งคา ซึ่งผลของความเจริญนี้เป็นเครื่องจูงใจให้บริษัทอื่น ๆ มาจับจองและเปิดเหมืองเรือชุกที่เกาะภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ระนอง ดังรายงานของกรมราชโลหกิจ ว่าด้วยการทำเหมืองเรือชุกในปี พ.ศ. 2461 ว่ามีอยู่ 7 บริษัท เรือชุก 15 ลำ

1. บริษัททุ่งคาฮาเบอร์จำกัด ทำเหมืองเรือชุกที่ภูเก็ท มีเรือชุกแร่ทั้งหมด 5 ลำ
2. บริษัทคงคาคอมเปาน์ ทำเหมืองเรือชุกที่ภูเก็ท มีเรือชุก 1 ลำ
3. บริษัทไซมิสทิน ซินติเกก ทำเหมืองเรือชุกที่ระนอง มีเรือชุก 3 ลำ
4. บริษัทระนองหินนครหินทราย ทำเหมืองเรือชุกที่ระนอง มีเรือชุก 3 ลำ
5. บริษัทราชครุฑ ทำเหมืองเรือชุกที่ตะกั่วป่า มีเรือชุก 1 ลำ
6. บริษัทอีสเอเซียติก ทำเหมืองเรือชุกที่ตะกั่วป่า มีเรือชุก 1 ลำ
7. บริษัทร่อนพิบูลย์เคอริง ทำเหมืองเรือชุกที่นครศรีธรรมราช มีเรือชุก 1 ลำ

นับว่าการใช้เรือชุกเป็นแรงผลักดันสำคัญที่สุดในการทำให้ผลผลิตถ่านหินในเมืองภูเก็ตสูงกว่าหัวเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ ดังปรากฏในรายงานของกงสุลอังกฤษ รายงานไปยังกงสุลที่ป่บั้ง เกี่ยวกับปริมาณการส่งถ่านหินออกจำหน่าย เปรียบเทียบระหว่างเมืองภูเก็ต พังงา ระนอง ตะกั่วป่า ภูเก็ต และสตูล ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบปริมาณการส่ง ตีบุกออกจำหน่ายระหว่างเมืองภูเก็ต
พังงา ระนอง ตะกั่วป่า ตรัง และสตูล

เมือง	พ.ศ. 2454	พ.ศ. 2455	พ.ศ. 2456	พ.ศ. 2457
ภูเก็ต	2,480 ตัน	3,203 ตัน	3,548 ตัน	3,703 ตัน
พังงา	650	803	877	834
ระนอง	402	509	797	688
ตะกั่วป่า	527	505	511	538
ตรัง	122	178	216	205
สตูล	—	—	12	—

ที่มา: B.P.P. 3/24, Diplomatic and Consular Reports 1913.

B.P.P. 3/25, Diplomatic and Consular Report 1914.

โดยสรุปแล้ว กิจกรรมเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต ได้เริ่มขยายตัวตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2396 แต่ผลผลิตที่ได้ยังน้อยมาก เพราะวิธีการทำเหมืองแร่อยังอาศัยประสิทธิภาพ ประกอบกับการเพิ่มปัจจัยการผลิตค่านทุนและแรงงานยังมีไม่พอ แต่ภายหลังปี พ.ศ. 2444 ผลผลิตตีบุกจะสูงขึ้น เนื่องจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ซึ่งให้อำนาจให้การทำเหมืองแร่มีระเบียบแบบแผนดีขึ้น ประกอบกับมีการสนับสนุนการลงทุนและแรงงาน ขณะเดียวกันเส้นทางคมนาคมในเมืองภูเก็ตได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (พ.ศ. 2444 - 2456) ทำให้ชาวตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษสนใจเข้ามาลงทุน พร้อมกับก็นำเทคนิคผลิตแบบใหม่มาใช้ ปัจจัยดังกล่าวจึงเสริมให้กิจกรรมเหมืองแร่ตีบุกในเมืองภูเก็ตขยายตัวอย่างเด่นชัด

การส่งเสริมการเกษตรกรรม

ก่อนที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์จะเข้าดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ. 2444 ไม่ปรากฏว่ามีการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมในเมืองภูเก็ตแต่อย่างใด คงปล่อยให้ที่ดินพอจะเพาะปลูกได้บ้างให้เป็นที่รกร้าง โดยราษฎรไม่สนใจที่จะทำการเพาะปลูก เพราะเนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นป่าหรือไร่ เนื่องจากการขุดหาแร่เป็นวิธีสะดวก ทั้งรายงานตรวจราชการท้องที่อำเภอถลาง ว่า

สังเกตเห็นว่าในท้องที่อำเภอถลางนี้เป็นที่ราบกว้างขวางดี มีที่ดินซึ่งจะทำเป็น ที่นาได้โดยมาก ตามราษฎรได้ความว่า ถ้าจะเปิดทำนบชักเขื่อนน้ำห่านา ก็จะมีที่ จะพาน้ำมาได้หลายทาง แต่ไม่มีผู้ใดคิดทำ โคกไปอีกเห็นผลไม่ เช่น หนาก มะพร้าว กิ่ง อองุ่นดี แต่มีความเสียใจซึ่งราษฎรเกียจคร้าน ไม่ใคร่จะคิดสร้างนาแลปลูก ผลไม้ต่าง ๆ โคกพบปะราษฎร อุมโกชนที่ช่วยอยู่เป็นอันมาก เห็นว่า ควรชัก ราษฎรที่เล่นโกชนในหนอยลงบ้าง แลให้อำเภอชักชวนราษฎรทำนากับปลูกผลไม้ ต่าง ๆ ให้มากขึ้น¹

จะเห็นว่าปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการเกษตรกรรม คือ

1. ปัญหาการชลประทาน เพื่อให้มีน้ำเพียงพอสำหรับการเพาะปลูก ซึ่งพอจะทำได้ฝั่งอำเภอถลาง แต่ราษฎรไม่นิยมการทำนา จึงปล่อยให้ดินให้ว่างเปล่า
2. พื้นที่ดินสำหรับการเพาะปลูกมีน้อยมาก ทำให้ราษฎรสนใจจะร่อนหาแร่ ดีบุก เพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคกับหัวเมืองใกล้เคียงมากกว่า

อาจกล่าวได้ว่าปัญหาการเกษตรกรรมในเมืองภูเก็ต มาได้รับความสนใจใน สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เพราะก่อนหน้านั้นเจ้าเมืองหรือข้าหลวงใหญ่ที่ประจำเมืองภูเก็ต ให้ความสนใจกับการแก้ปัญหาเรื่องการทำเหมืองแร่มากกว่า ถึงสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์

¹ กจร. ร.5 ม.53/5, รายงานการตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์
เสนอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (1 - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120)

ซึ่ง เป็นนักปกครองที่สามารถ เป็นคนกว้างขวางและได้เห็นตัวอย่างการเพาะปลูกในมลายู¹ จึง ได้มีความเห็นว่าการส่งเสริมกิจกรรมจะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหาร เพื่อเลี้ยงตัวเอง ได้บ้าง หรือซื้ออาหารจากถิ่นอื่นให้ลดลงจากเดิมที่ต้อง ใช้จ่ายแลกเปลี่ยนอาหารมาตลอด² อีกประการหนึ่ง ต้องการหาอาชีพอื่นให้ราษฎรด้วยความวิตกว่า การหาแร่ดีบุกตามผิวพื้น จะทำได้ยากเพราะจะหมดไป ยิ่งเฉพาะราษฎรพื้นเมืองทั่วไป³ ไม่นิยมการลงทุนที่จะทำเหมืองแร่ขนาดใหญ่ โอกาสที่ราษฎรจะหวังพึ่งรายได้จากกิจการเหมืองแร่ย่อมน้อยลงใน ระยะต่อ ๆ มา จึงส่งเสริมให้ราษฎรทำการเพาะปลูก เพื่อพึ่งตัวเองได้ตามลักษณะ เศรษฐกิจสังคมของชาวไทยทั่วไป ควบคู่ไปกับการทำเหมืองแร่ซึ่งกำลัง ขยายตัว

สำหรับนโยบายการส่งเสริมเกษตรกรรมของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ที่สำคัญคือ การส่งเสริมการทำนา พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้ใช้วิธีการแก้ไขให้ราษฎรสนใจ การทำนา 2 วิธีคือ

1. การบังคับให้ราษฎรทำนาเป็นหลักแหล่งแน่นอน เพราะราษฎรพื้นเมืองชอบ ทำนาตามเนินเขา โดยการโค่นต้นไม้ใหญ่ รวมทั้งป่าไม้อื่น ๆ ที่น่าประโยชน์มาให้ทั้งแก่ รัฐบาลและราษฎรเอง เช่นหวาย เป็นต้น ทำให้เกิดความเสียหายอย่างยิ่งต่อทรัพย์สิน ธรรมชาติ ดังปรากฏในรายงานเสนอเสนอคดีกระทรวงเกษตรราธิการ ปี พ.ศ. 2452 ว่า

¹ กจช. ร.7 ม. 1/77, บันทึกความจำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ วรพินิต เนื่องจากการสนทนากับพ่อค้าเมืองภูเก็ต (14 - 19 มีนาคม 2473)

² กจช. ร.5 ม.53/5, รายงานการตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เสนอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (8 พฤศจิกายน ร.ศ. 120)

³ กจช. ร.5 กษ. 10.2/1, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ที่ 235/9575 (7 มกราคม ร.ศ. 120)

. . . การทำนา ไม่เจริญ เพราะที่ดินที่จะไถสร้างให้เป็นนาขึ้นมีน้อยอย่างหนึ่ง และราษฎรชาวเมือง ก็อยู่ครุงานอย่างหนึ่ง ที่ซึ่งจะไถสร้างให้เป็นนาได้ ก็ยังมีอยู่มากกว่าที่ซึ่งเป็นนาอยู่แล้ว แต่ราษฎรเลือกเอาแต่ที่ห่างๆ เช่น ทำไรบนเนินเขา ไถกันไม่ไถญ แลคนทวายเสียแล้ว ทำนาลงชั่วปีหนึ่ง ก็ไปถางที่บนเนินอื่นทำต่อไปทุกปีดังนี้ กระทำเป็นอันกรายแก่คนทวาย แลคนไม่อื่น ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อไปข้างหน้า คดีประโยชน์แดนกัน แลประโยชน์ของตนเอง ถ้าไม่รับทำไรบนเนินเขา ก็ไปรับจ้างทำเหมืองแร่ หาเลี้ยงชีวิตไปชั่ววันหนึ่ง ไม่คิดกระทำประโยชน์ให้ยื่นนานต่อไปข้างหน้า . . .¹

ทั้งนี้ปัญหาการทำนาจึงเป็นเรื่องริบควม และจำเป็นต้องใช้อำนาจการปกครองที่มีอยู่บังคับให้ราษฎรปรับปรุงการทำนา ให้เป็นอาชีพมั่นคง โดยการให้ข้าราชการส่วนท้องถิ่น เช่น นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้มีหน้าที่ออกตรวจตราท้องที่ เมื่อสำรวจพบที่เห็นว่าสมควรในการทำนา ให้สนับสนุนราษฎรเข้าไปจับจอง โดยบังคับว่าแต่ละครัวเรือนต้องมีที่นาไม่ต่ำกว่า 10 ไร่ ควบคุมการสร้างทำนบกั้นน้ำของราษฎร และจัดระบบผลัดกันช่วยเหลือทำนาทำสวน คนละ 2 วัน รวมทั้งให้คำแนะนำแก้ปัญหาการใช้ที่ดินที่แห้งแล้ง และที่ท้องอาศัยการท่อน้ำควย² ซึ่งทำให้ราษฎรต้องสนใจทำนามากขึ้นเพราะวิธีบังคับของพระยาธัญญาประดิษฐ์ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นเผด็จการ ในเมื่อออกคำสั่งให้ราษฎรปฏิบัติตาม อันมีกฎหมายของบ้านเมือง³ แต่รัฐบาลในขณะนั้นก็เห็นด้วย เพราะนิสัยราษฎรในเวลานั้นเฉื่อยชามาก และไม่ไ้สร้างความคิดครุ่นอย่างใดให้แก่ราษฎร

¹ กจช. ร.5 ม.2.11/11, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวงษานุประพัทธ์ รongเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ที่ 70/11265 (28 ตุลาคม ร.ศ.128)

² วชิรवारรณ ถังทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมือง ไทยฝั่งตะวันตก สมัยรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 142.

³ กจช. ร.5 ม.11/11, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวงษานุประพัทธ์ รongเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ที่ 70/11265 (28 ตุลาคม ร.ศ.128)

ผลประโยชน์ที่ได้ก็ปรากฏชัดขึ้นว่าราษฎรลดปริมาณการสั่งซื้อข้าวจากหัวเมืองอื่นลง¹

2. การจัดตั้งข้าหลวงเกษตรมณฑลภูเก็ต เป็นความพยายามอย่างยิ่งของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เพื่อจะชักจูงให้ราษฎรส่วนใหญ่ได้หันมายึดอาชีพทางการเกษตรกรรมให้มาก จึงเสนอให้รัฐบาลจัดตั้งข้าหลวงเกษตรมณฑลภูเก็ตขึ้นในปี พ.ศ. 2452 โดยให้มีหน้าที่ส่งเสริมทางด้านเกษตรกรรม² ให้มีระเบียบแบบแผนและเทคนิคแบบใหม่เช่นเดียวกับกิจการเหมืองแร่

อย่างไรก็ตาม ผลงานของข้าหลวงเกษตรที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่จะชักจูงและให้คำแนะนำแก่ปศุสัตว์การใช้ที่แห้งแล้ง และที่ดินซึ่งต้องอาศัยการทนน้ำเท่านั้น ยังไม่ได้ให้ความสนใจปรับปรุงเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตรเท่าใดนัก โดยมุ่งจะชักจูงให้ราษฎรหันมายึดอาชีพทางการทำนามากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการเก็บอากรกานาไถสูงขึ้น และเป็นการขยายการทำนาให้มากขึ้น สามารถลดปริมาณการซื้อข้าวจากภายนอกได้บ้างเท่านั้น

การปรับปรุงการทำสวนทำไร่ เป็นความพยายามอีกอย่างหนึ่งของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ที่จะส่งเสริมให้เป็นพืชการค้า เพราะพื้นที่เมืองภูเก็ตสามารถจะทำสวน ทำไร่ ประเภท พริกไทย สวนหมาก สวนมะพร้าว สวนจันทน์เทศ สวนกระวาน สวนกาแฟ และสวนยางพาราได้³ แต่ราษฎรไม่นิยมปลูกเพราะราคาของพืชผลเหล่านี้ไม่แน่นอน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หน้าที่ส่งเสริมทางเกษตรกรรมที่สำคัญคือ

1. ทำรายงานน้ำท่าและน้ำฝน
2. ทำรายงานสภาพดินข้าว และการเพาะปลูกอย่างอื่น ๆ
3. ทำรายงานสินค้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมือง และเรื่องการค้าขนส่งสินค้า

(อ้างจาก กจช. ร.5 ม.2.11/13, รายงานการประชุมกระทรวงเกษตรราษีการกับข้าหลวงเทศาภิบาล)

³ กจช. ร.5 ม.2.11/11, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ร้องเสนอบริการกระทรวงเกษตรราษีการ ที่ 70/11265 (25 ตุลาคม ร.ศ. 128)

ขึ้นกับความต้องการของหัวเมืองมลายู

ดังนั้นการที่ราษฎรจะปลูกก็ต้งมาจากแรงจูงใจของผู้ปกครองที่จะติดก้อหาตลาด และสืบราคา ถ้าราคาพืชสวนชนิดหนึ่งตกต่ำ จำเป็นต้องแนะนำการปลูกพืชชนิดอื่น เช่น ในปี พ.ศ. 2444 การทำไร่พริกไทยมีมากจนทำให้ราคาในตลาดโลกตกต่ำ พระยารัษฎา-
บุประสิทธิ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตในขณะนั้น ได้ริเริ่มนำต้นยางพารา¹ มาทดลอง
ปลูกที่เมืองตรัง² และเริ่มขยายไปปลูกในเมืองภูเก็ต และเมืองอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2451³
และด้วยเหตุนี้ การเพิ่มผลผลิตยางพาราจึงได้สูงขึ้น⁴ และจะเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบ
เศรษฐกิจจากรายได้ที่เคยมีจากเหมืองแร่อย่างเดียวน มาเป็นยางพาราในสมัยต่อมาด้วย⁵
ทั้งนี้จะเห็นได้จากรายงานของข้าหลวงเทศาภิบาล ว่า

---

¹อังกฤษได้นำมาทดลองปลูกเป็นครั้งแรกในแหลมมลายูในปี พ.ศ. 2423 และการ
พัฒนาทางค้าส่งออกสาคูธรรมยางในยุโรปเจริญขึ้น ทำให้ความต้องการยางพารามีสูงขึ้น
ชาวสวนในมลายูจึงหันมาปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้มีผลกระทบต่อหัวเมืองชายทะเล
ตะวันตกของไทย (Chai Hon-Chai, The Development of British Malaya
1898-1909, p. 17.

²B.P.P. 3/12, Diplomatic and Consular Reports 1910.

³แหล่งปลูกยางพารามีอยู่ทั่วไปทางภาคใต้ของประเทศ บริเวณที่มีการเพาะปลูก
ได้แก่ ระนอง ภูเก็ต กระบี่ พังงา ตรัง พัทลุง นครศรีธรรมราช สงขลา สตูล ยะลา
ปัตตานี นราธิวาส จันทบุรี ระยอง

⁴Bunyarkas Ninsananda "Rubber," A Supplement of the Bangkok,
World, Friday, August, 20, 1976 p. 15.

⁵พืชไร่และสวนประเภทอื่น ๆ นอกจากยางพารา ไม่ปรากฏว่าได้ทำรายได้ให้
กับเมืองภูเก็ตมากนัก

ไค้หาหรือ เกี่ยวกับเรื่อง การขออนุญาตจับจองที่ดินและสวนยาง ของมณฑลภูเก็ต
 แก่กำลังร่าง พระราชบัญญัติอยู่ เพื่อเป็นการไม่เสียเวลา แก่ผู้ประสงค์
 จะทำสวนยาง . . . กระทรวงเกษตรธิการ จึงได้ร่างประกาศสำหรับใช้
 เป็นข้อบังคับชั่วคราวในการทำสวนยาง . . .¹

แสดงว่าเมืองภูเก็ตซึ่ง เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในมณฑลภูเก็ตก็มีความจำเป็น
 รีบด่วน ที่จะก่อสร้างเสริมให้มีการปลูกยางพาราเพื่อเป็นสินค้าออก เพราะจากกรณีที่เมือง
 ภูเก็ตมีอาชัพหลักสำคัญภายในเมืองอาชัพเดียวในขณะนั้นคือการทำเหมืองแร่ดีบุก เมื่อมี
 การขึ้นลงของราคาดีบุก ย่อมกระทบกระเทือนต่อผู้ผลิตมาก พระยารัษฎานุประดิษฐ์
 เมื่อดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต จึงได้พยายามส่งเสริมการทำเกษตรเพื่อ
 ส่งออกด้วย ซึ่งปัญหาสำคัญของการปลูกยางพาราอยู่ที่การจับจองที่ดิน เพราะยังไม่มีพระ
 ราชบัญญัติแน่นอนเกี่ยวกับการให้กรรมสิทธิ์แก่ราษฎรที่อยู่ในท้องถิ่น หรือชาวต่างประเทศ
 ที่สนใจจะเข้ามาทำสวนยางพารา² อีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาการลงทุนใช้จ่ายเบื้องต้น
 ก่อนจะปลูกยางที่สำคัญคือ

- ค่าจ้างป่า ชุกหลุม ค่าขนย้าย ซึ่งต้องเพาะเอง ตกราคาต้นละครึ่ง
 สดางค์ เบ็ดเสร็จรวมเป็น 5 บาท 87 สดางค์ ต่อ 1 ไร่
- เงินเดือนกุลีกับค่าอาหารทหารวเดือนละ 25 บาท แต่ละคนทำงานได้
 ประมาณเดือนละ 72 ไร่
- เงินเดือนผู้จัดการหัวหน้ากุลี และเครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นเดือนละ
 5 บาท 66 สดางค์

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการปลูกยางพารานั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้
 ทำงานร่วมกับข้าหลวงเกษตร โดยการวางระเบียบข้อบังคับดังนี้

¹ หอสมุดคำร่างราชานุกาพ, "รายงานประชุมเทศาภิบาล ครั้งที่ 2 ร.ศ. 129,"
 เทศาภิบาล เล่ม 10, หน้า 289 - 290.

² เรื่องเดียวกัน.

1. วางข้อบังคับในการจับจองที่ดินว่าผู้ที่ขอไปปลูก จะปลูกภายหลังการทำนา แต่ถ้าขอจับจองที่ดินเพื่อปลูกยางแล้วไม่ทำ รัฐบาลจะนำที่ดินไปขาย เพื่อให้ราษฎรใช้พื้นที่ตามนโยบายของทางราชการ

2. เสนอให้รัฐบาลจ้างชาวอินเดียที่ชำนาญการปลูกยางพารามากมายให้คำแนะนำแก่ราษฎร รวมทั้งขออนุมัตินำเงินเหลือจ่ายในกองราชโลหกิจมาใช้เป็นงบประมาณสนับสนุนโครงการนี้ ซึ่งกรมหลวงดำรงราชานุภาพก็ทรงเห็นชอบด้วย และให้ดำเนินการได้¹

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของพระยารัษฎานุประดิษฐ์² ที่จะให้ราษฎรไทยปลูกยางพาราอย่างแพร่หลายนั้นไม่ค่อยได้ผล เพราะจากการลงทุนทำสวนยางพาราส่วนใหญ่แล้ว คือชาวจีนที่อพยพมาจากมลายู โดยชาวจีนเหล่านี้มีทุนมากกว่าชาวพื้นเมือง ทั้งมีประสบการณ์ในการทำสวนยางพาราจากมลายู แต่ลักษณะของสวนยางจะเล็กกว่าในมลายู และขาดความสนใจปรับปรุงเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตร เนื่องจากเจ้าของสวนยางมักประสบปัญหาแรงงานที่จะใช้กรีดยาง โดยเฉพาะแรงงานชาวจีน³

สำหรับระบบตลาดยางภายในประเทศ จะกระทำโดยพ่อค้าคนกลางแบบต่าง ๆ 4 แบบ และในระดับต่างกัน เริ่มจาก พ่อค้าแร่ พ่อค้าท้องถิ่น (Mobile Traders,

¹ กจช. ร.5 กษ.10.2/1, หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 235/9575 (2 มกราคม ร.ศ.120)

² สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลใต้ระดมสรรพกำลังคน บุคลากร ซึ่งได้แก่ข้าราชการท้องถิ่น เช่น นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ให้ติดตามดูแลผลงานเกษตรกรท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด มีการประชุมรายงานผลการปฏิบัติราชการในเมือง กูเกิดและมีเจ้าหน้าที่ไปตรวจการเพาะปลูกในประเทศอื่น เช่นที่โคลัมโบ ฟิลิปปินส์ เพื่อนำมาปรับปรุงในไทย เป็นต้น (อ้างจาก กจช. ร.5 กษ.10.2/4, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (19 เมษายน ร.ศ.128)

³ B.P.P. 3/11, "Diplomatic and Consular Reports 1906.

local merchant) พ่อค้าระดับเมือง (Town dealers) และผู้ส่งออก (Exporters)¹

พ่อค้าเร่ (Mobile Traders) จะซื้อยางโดยตรงจากคนปลูกในรูปของยางแผ่นยังไม่รมควัน แล้วก็ขายยางให้ พ่อค้าท้องถิ่นหรือพ่อค้าระดับเมือง พ่อค้าท้องถิ่นจะทำการกิจการในระดับอำเภอ พ่อค้าระดับเมือง ทำกิจการระดับจังหวัด และจะเป็นเจ้าของโรงงานทำยางแผ่นรมควันพร้อมทั้งขายทั้งหมดให้กับพ่อค้าส่งออก²

ปัญหาการส่งเสริมให้ปลูกยาง ต้องเผชิญกับปัญหามาตลอด โดยเฉพาะปัญหาเรื่องเงินทุน ราษฎรพื้นเมืองส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนจำนวนมาก ลักษณะสวนยางของชาวพื้นเมืองจึงมีขนาดเล็ก ผลิตรยางในรูปของยางแผ่น ยังไม่ได้รมควัน (Unsmoked sheets) ซึ่งมีคุณภาพต่ำ เพราะชาวนผู้ผลิตพยายามจะทำให้ราคาของแผ่นยางไม่สูงนัก ก็จะใช้กะลาแทนที่จะเป็นแก้ว เพื่อเก็บน้ำยางจากต้น ซึ่งก็ย่อมจะไม่ค่อยสะอาด และเมื่อถึงขบวนการผลิตรยางก็ใช้น้ำกรดจากถ่าน จึงทำให้แผ่นยางหนา สกปรก มีความชื้นสูง และกลายเป็นยางแผ่นไม่รมควัน คุณภาพต่ำ เป็นเกรด 3, 4 และประการสำคัญชาวสวนยางขนาดเล็ก มักจะไม่มีแรงจูงใจที่จะปรับปรุงคุณภาพของยางแผ่นยังไม่รมควัน เนื่องจากพ่อค้าคนกลางที่จะรับซื้อ ชอบประมาณคุณภาพของยางต่ำกว่าที่เป็นจริงเสมอ เพราะไม่มีกรมตรวจสอบทางเคมี คนปลูกก็ต้องยอมตามพ่อค้า

สำหรับการขายผลผลิตยางจะเหมือนกันทั้งสวนของชาวพื้นและชาวพื้นเมือง คือต้องขายบางพาราที่มีอยู่ให้แก่พ่อค้าเร่ (Mobile Traders) หรือพ่อค้าท้องถิ่น (local merchants) โดยเฉพาะชาวสวนที่ผลิตรยางได้น้อย จะไม่คุ้มค่าขนส่งที่นำไปขายให้โรงงานในเมือง ประกอบกับโรงงานจะไม่รับซื้อแต่ละครั้งที่ต่ำกว่า 500 ก.ก. ณะเดียวกัน

¹Bunyarkas Ninsananda "Rubber," A supplement of the Bangkok World, p. 25.

²Bunyarkas Ninsananda, "Rubber," p. 16.

ชาวสวนขนาดเล็ก ไม่สามารถรอให้ปริมาณยางมากพอจึงขาย เพราะมีปัญหาทางการเงิน ซึ่งบางครั้งต้องกู้ยืมจากพ่อค้าประจำท้องถิ่น มาลงทุนทำสวนก่อน¹

โดยสรุปแล้ว การปลูกยางพาราและการค้ายาง ล้วนมีปัญหาตลอดมาและราคายางพาราไม่แน่นอน บางปีจะประสบปัญหาราคายางตกต่ำ ดังตารางเปรียบเทียบสินค้ายางขาออกในระยะ 10 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2465 - 2474

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบสินค้ายางขาออก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2465 - 2474

	ยางพาราแผ่น (Rubber)	เศษยางพารา (Rubber Waste)	ยางไม้ใช้แทน ยางพารา	รวมปริมาณยาง และราคา
พ.ศ. 2465				
กิโลกรัม	45,840	-	-	45,840
ราคา	37,782	-	-	37,782
พ.ศ. 2466				
กิโลกรัม	2,106,420	-	-	2,106,420
ราคา	1,879,222	-	-	1,879,222
พ.ศ. 2467				
กิโลกรัม	3,564,960	-	-	3,564,960
ราคา	3,419,619	-	-	3,419,619
พ.ศ. 2468				
กิโลกรัม	4,995,420	-	-	4,995,420
ราคา	6,182,459	-	-	6,182,459
พ.ศ. 2469				
กิโลกรัม	3,582,569	744,745	138,014	4,465,328
ราคา	5,213,741	547,836	145,798	5,907,375

ตารางที่ 4 (ต่อ)

	ยางพาราแผ่น (Rubber)	เศษยางพารา (Rubber Waste)	ยางไม้ใช้แทน ยางพารา	รวมปริมาณยาง และราคา
พ.ศ. 2470				
กิโลกรัม	4,677,672	782,833	86,960	5,547,465
ราคา	6,365,802	528,573	64,981	6,959,356
พ.ศ. 2471				
กิโลกรัม	4,484,136	621,859	55,448	5,161,443
ราคา	2,941,248	202,153	39,720	3,183,121
พ.ศ. 2475				
กิโลกรัม	5,027,159	590,314	53,303	5,670,776
ราคา	2,956,485	146,503	37,997	3,140,985

ที่มา. เรือโทหญิงรัศมี ชาทะสิงห์, "บทบาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรีในระยะหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2476 - 2481)," หน้า 273 - 274.

จากตารางจะเห็นว่าระหว่างปี พ.ศ. 2465 ถึงปี พ.ศ. 2470 ราคายางธรรมชาติสูงขึ้นตามลำดับ เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวประเทศอังกฤษและประเทศผู้ผลิตยางส่งออกรายใหญ่ ๆ บางประเทศ ได้ร่วมมือควบคุมการผลิตยาง แต่ราคาภายหลังปี พ.ศ. 2470 เรื่อยมาตกต่ำ ทั้งนี้เพราะยางพาราที่ผลิตออกมาในตลาดโลกมีมากเกินความต้องการของตลาด ทำให้รัฐบาลอังกฤษ ฮอลันดา และฝรั่งเศส ซึ่งทั้ง 3 ประเทศมีอาณาเขตอยู่ในแหลมอินโดจีนและบริเวณใกล้เคียง อันเป็นแหล่งปลูกยางพาราสำคัญของโลก

ให้เห็นความจำเป็นต้องจัดตั้งภาคีกำหนดโควตาการขอยาง และประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีด้วย¹

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2472 - 2475 ภาวะเศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ ราคาขายในตลาดกลางสิงคโปร์ไต่ลดลงอย่างมาก จากราคา 141 เซ็นต์ต่อกิโลกรัม ในปี พ.ศ. 2470 เหลือเพียง 81 เซ็นต์ และ 76 เซ็นต์ ในปี พ.ศ. 2471 และ 2472 ตามลำดับ และลดลงต่ำสุดเหลือเพียงกิโลกรัมละ 15 เซ็นต์ ใน พ.ศ. 2475 ในช่วงปี พ.ศ. 2472 - 2475 จึงไม่มีการปลูกยางเพิ่มขึ้น ต่อเมื่อราคาขายงด้อย ทุ่ขึ้น จึงมีการปลูกยางเพิ่มขึ้นอีก²

สภาพการขยายตัวทางการค้าของเมืองภูเก็ต

เมื่อกิจการเหมืองแร่คึกคักในเมืองภูเก็ตขยายตัว ประกอบกับความพยายามส่งเสริมให้มีการส่งพืชเกษตรเป็นสินค้าออกควบคู่กับคึกคักนั้น จึงมีผลสะท้อนโดยตรงต่อการขยายตัวทางการค้าภายในเมือง การค้าระหว่างเมืองทางภาคใต้ของไทยด้วยกันเอง และการค้าระหว่างประเทศด้วย ดังนี้

ก. สภาพการขยายตัวทางการค้าภายในเมือง โดยทั่วไปแล้ว การค้าภายในเมืองจะขยายตัวตามความเติบโตของอาชีพในเมืองนั้น ๆ ซึ่งเมืองภูเก็ตมีอาชีพหลักสำคัญคือ การทำเหมืองแร่ เมื่อกิจการเหมืองแร่ขยาย จึงมีความต้องการแรงงานชาวจีน เพื่อเป็นกำลังในการทำเหมืองแร่จำนวนมาก ในระยะที่คึกคักเป็นความต้องการของตลาดโลก ตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลที่สามเรื่อยมา มีชาวจีนอพยพเข้ามาเพื่อทำเหมืองแร่เพิ่มขึ้นตามลำดับ

¹ ทรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ของ เรือโทหญิงรัตมี ชาคะสิงห์, "บทบาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรี...", หน้า 276 - 279.

² การส่งเสริมการปลูกยางพาราในเมืองภูเก็ตและหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกอื่น ๆ ภายหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นเรื่องที่ควรจะได้มีการศึกษาและค้นคว้าต่อไป

คั้งนั้นชาวจีนที่เข้ามาในเมืองภูเก็ตในแต่ละปีมีมากจนกระทั่งมีจำนวนมากกว่าชาวพื้นเมือง เป็นการเพิ่มจำนวนประชากร¹ ซึ่งคนจีนที่เพิ่มเหล่านี้ทำให้สภาพการค้าขายเปลี่ยนแปลง คือเกิดการค้าขายภายในเมือง โดยนายเมืองจะทำหน้าที่รับซื้อสินค้าประเภทสุรา ผืน เครื่องอุปโภค บริโภค จากพ่อค้าชาวจีนในเมือง ทำให้สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตเปลี่ยนแปลงไป

เงินและสุรากลายมาเป็นสินค้าสำคัญในเมืองแต่ละแห่ง โดยเฉพาะเงิน เพราะชาวจีนที่เป็นก๊กส่วนใหญ่แล้วต้องสูบเงิน เพื่อให้มีกำลังทำงาน ยิ่งราคาแร่ก็บุงสูง กรมทองจะมีรายได้เพิ่มขึ้น จะใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยในการซื้อเครื่องใช้สอย และการขายเงินก็จะมีรายได้สูงขึ้นเช่นกัน คั้งตัวอย่างในปี พ.ศ. 2453 เก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการท่าเหมืองแร่ก็บุงได้ 400,000 บาท และไ้จากการจำหน่ายเงินถึง 180,000 บาท

¹เปรียบเทียบจำนวนชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ต

ปี พ.ศ.	ประชากร	ปี พ.ศ.	ประชากร
2431	7,060	2452	30,712
2432	5,609	2458	36,332
2433	8,984	2462	33,796
		2472	32,161
2401	7,074		

ที่มา B.P.P. 3/15, Diplomatic and Consular Reports 1908, p. 237.

B.P.P. 3/19, Diplomatic and Consular Reports 1910, p. 211.

Ministry of Finance, Statistical Yearbook 2464, p. 18.

Ministry of Finance, Statistical Yearbook 2474, p. 84.

กจช. ร.4 กท. เล่ม 30, ใบบอกพระยาตรีสารราชภักดิ์ถึงพระยาภูเก็ต,

(28 ธันวาคม 2408)

ซึ่งเฉพาะรายได้ของรัฐบาลจากภาษีเงิน่อย่างเดียวประมาณครึ่งหนึ่งของรายได้จากเหมืองแร่

การถ่วงระหว่างนายเหมืองกับพ่อค้าจีนในเมืองภูเก็ต จะใช้ระบบเศรษฐกิจให้นายเหมืองเชื่อไว้ก่อน เมื่อถึงเวลาขายแร่ก็บอกได้แล้ว พ่อค้าจึงไปรับเงินหรือรับเป็นค้ำประกันส่วนมากแล้วนายเหมืองจะเสียเปรียบพ่อค้าที่คิดเอาค่ากำไรมาก ซึ่งนายเหมืองก็จะคิดเอากำไรจากกรรมกรอีกต่อหนึ่ง โดยการผูกขาดการขายสินค้าในเมือง ทั้งที่สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

นายเหมืองเริ่มผูกขาดขายเงิน สุรา ตั้งบ่อนเบี้ย ในตำบลที่ตั้งเหมืองของตน นอกจากนั้นตลาดที่ขายของกิน และเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ตำบลนั้น ก็เป็นของนายเหมืองทั้งขายเอากำไรอีกชั้นหนึ่ง เหมืองมักตั้งอยู่ใกล้บ้านเมือง พวกกสิที่อยู่ประจำเหมือง เหมืองละหลายร้อยตองทำงานหนักตลอดทั้งวัน เมื่อถึงเวลาสิ้นงาน อยากหย่อนใจให้สนุกสนาน ก็มักพากันหันมาเล่นบ่อนเบี้ย และสุบเงินกินสุรา หรือซื้อของที่ร้านของนายเหมือง . . .¹

จะเห็นว่ากรรมกรจ่ายอ้อมของซื้อของแพง เพราะเหมืองแต่ละเหมืองตั้งอยู่ในที่ทุรกันดาร การเดินทางมาซื้อสินค้าต่าง ๆ ในเมืองต้องใช้เวลาามาก และยากลำบาก การซื้อขายสินค้าในเมือง จึงอยู่กับพ่อค้าและนายเหมืองที่ได้เปรียบกรรมกรอยู่เสมอ ในขณะที่เจ้าเมืองภูเก็ตหลังปี พ.ศ. 2425 ไม่ได้ทำหน้าที่ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ต เช่นเดิม² เจ้าเมืองเป็นเพียงพนักงานเก็บภาษีอากรให้ราชธานี จึงไม่ได้ทำหน้าที่ค้าขายภายในเมืองโดยตรงดังแต่ก่อน บทบาทการค้าขายแทบทั้งหมดตกเป็นของชาวจีน ตลาดจะกลายเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่³

¹ สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, หน้า 271.

² คุรุราชละเอียดภิโนมบทที่ 2

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้

การค้าภายในเมืองที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งนอกจากการขายเครื่องอุปโภคบริโภค ภายในเมืองแล้ว คือการขายที่ดิน มีร้านรับซื้อแร่ขายย่อย ซื้อแร่จากเหมืองเล็ก ๆ ในรูปของสินแร่¹ ในราคาถูก เพราะเหมืองเล็ก ๆ มักไม่มีทุน เมื่อขุดหาแร่ได้ต้องรีบขาย ให้กับร้านค้าความท้องถิ่นและในเือง ส่วนเหมืองใหญ่ ๆ ของบริษัทตะวันตก เช่นบริษัท ไชยสิทธิ์ ชินดีเกศ บริษัทอีสเอเชียติก แอนพลาเนเตชัน บริษัททุ่งคาฮาเบอร์หิน นครกึ่ง เป็นต้น จะทำการขายแร่โดยตรง ต่อตลาดต่างประเทศโดยไม่ผ่านร้านรับซื้อแร่²

นอกจากร้านค้าย่อยของชาวจีนที่ทำหน้าที่รับซื้อแร่ที่ขุดแล้ว ยังมีบริษัทของชาว ตะวันตกที่ถึงรับซื้อแร่อยู่ในเมืองภูเก็ตอีก 3 บริษัท ได้แก่ บริษัทสเตรทเทรคคิง คอมปานี บริษัทไชยสิทธิ์ ชินดีเกศ จำกัด บริษัทอีสเติน สเมลคิง กวาปานี

บริษัทเหมืองแร่ทั้งสามมีส่วนกิจการใหญ่อยู่ที่ปีนัง เป็นบริษัทรับซื้อแร่และถลุงแร่ ขนาดใหญ่ในปีนัง บริษัทเหล่านี้มีธนาคารสนับสนุนอยู่ จึงสามารถให้นายเหมือง ขอยืมเงิน ไปลงทุนทำเหมืองก่อน เมื่อได้แร่ที่ขุดแล้วก็ให้คืนเป็นทีบुक นายเหมืองเล็ก ๆ ส่วนใหญ่ จึงตกเป็นหนี้ของบริษัท จำเป็นต้องให้บริษัทเหล่านี้บุกขาคถการซื้อแร่ แม้ว่าจะได้ราคาต่ำ ก็ตาม ดังปรากฏจากบันทึกของคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อทะนุบำรุง แร่ธรณีจนดลภูเก็ท ตอนที่

---

¹ ก่อนที่จะยกเลิกภาษีรับซื้อแร่ เจ้าภาษีจะมีโรงถลุงแร่แล้วจึงขายในรูปโลหะ ขณะเดียวกันชาวพื้นเมืองก็มีวิธีถลุงแร่ตามแบบเก่าซึ่งกล่าวในบทที่แล้ว แต่ในระยะที่กิจการเหมืองแร่ขยาย การขนส่งสะดวก การถลุงแร่ตามแบบเดิมจึงด้าสมัย ประกอบกับมีร้านรับซื้อสินแร่อยู่ทั่วไป และมีบริษัทสเตรทเทรคคิง คอมปานี บุกขาคถรับซื้อสินแร่เพื่อถลุงที่ปีนัง เหมืองส่วนใหญ่จึงนิยมขายในรูปสินแร่ไปค้าย ทำให้การถลุงแร่ในเมืองหมดไป

² ทุกรายละเอียดในหัวข้อต่อไป.

... การทำเหมืองที่เมืองภูเก็ต พวกนายเหมืองโดยมาก ก็คงกู้ยืมเงิน . . .
มีบริษัทสหเทศหเทศกิจ มาตั้งรับซื้อแร่คิงที่เมืองภูเก็ตส่งไปถลุงที่สิงคโปร์ บริษัท
นี้ใช้วิธีร่อนเงินให้พวกนายเหมือง แล้วยืมใช้คอยแร่คิง . . . เคี้ยวแร่คิง
ทำได้ในเมืองภูเก็ตมานานอยเท่าใด ตกอยู่ในมือบริษัทนี้ . . .¹

อย่างไรก็ตาม บริษัทต่าง ๆ ที่เข้ามารับซื้อแร่เพื่อไปถลุงที่ปิ้ง จะติดต่อกับ
นายเหมืองได้ ก็โดยมีคนกลางซึ่งเป็นชาวจีน เพราะคนกลางชำนาญพื้นที่กว่า ทั้งยัง
สะดวกในการติดต่อกันระหว่างชาวจีนด้วยกัน ซึ่งการค้าภายในเมืองเป็นบทบาทของชาวจีน
ทั้งหมด

ข. สภาพการค้าขายกับต่างประเทศของเมืองภูเก็ต โดยลักษณะทางภูมิศาสตร์
ของเมืองภูเก็ตแล้ว เหมาะสมจะเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศ เพราะเมืองภูเก็ต
อยู่โดดเดี่ยวจากศูนย์กลาง และเมืองอื่น ๆ ในภาคใต้ มีความลำบากในการติดต่อกับ
ประเทศ อาศัยเฉพาะทางเรือ การติดต่อค้าขายของเมืองภูเก็ต จึงผูกพันกับหัวเมือง
มลายูของอังกฤษ โดยเฉพาะเกาะปิ้งสามารถติดต่อได้สะดวกที่สุด สภาพเศรษฐกิจของ
เมืองภูเก็ตจึงแตกต่างไปจากเมืองในภาคใต้ของไทย คือจำต้องไปผูกพันกับเมืองต่างประเทศ
มากกว่า

โดยสภาพการค้าขายกับต่างประเทศก่อนที่รัฐบาลจะผูกขาดการค้าภายในเมืองภูเก็ต
เองในปี พ.ศ. 2425 นั้น² เจ้าเมืองภูเก็ตได้ทำหน้าที่จัดเรือนำสินค้าไปขายปิ้งในฐานะ
เป็นผู้ผูกขาดการค้าเอง สินค้าที่ส่งออกขาย ส่วนใหญ่เป็นคิง และพริกไทยกับเนื้อ
มะพร้าวแห้งจากหัวเมืองใกล้เคียงที่ส่งมาขายผ่านเมืองภูเก็ต³ ขณะเดียวกันเรือของ

¹ กจธ. ร.5 ค.25/23, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ที่ 222/2782, (2 มิถุนายน ร.ศ.121)

² กระจายละเอียดในบทที่ 2

³ A.W. Graham, Siam: A Handbook of Practical, Commercial
and Political Information (London: Alexander Morning, 1912), p.396.

เจ้าเมือง จะทำหน้าที่รับซื้อสินค้าจากบึง ประเทผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผืน เข้ามายัง
ในเมืองด้วย ดังปรากฏในบัญชีแสดงสินค้าเข้า-ออก เมืองภูเก็ต ดังนี้

ตารางที่ 5. สินค้าเข้าและสินค้าออกของเมืองภูเก็ตในปี พ.ศ. 2420

(จ.ศ. 1239)

สินค้าออกจากเมือง

จ.ศ. 1239	ชื่อเรือ	ชนิดเรือ	เรือไปเมือง	สิ่งของ	น.น. /หีบ, ห่อ
แรม 6 ค่ำ	ปิตเตอร์แอน	เรือไฟ	เกาะหมาก	คิมุก	1,700 ปีก
แรม 8 ค่ำ	พระยาภูเก็ต	เรือไฟ	เกาะหมาก	คิมุก	2,000 ปีก
<u>สินค้าเข้าเมือง</u>					
แรม 5 ค่ำ	ปิตเตอร์แอน	เรือใบเล็ก	มาจาก เกาะหมาก	ผืนกอน น้ำมันมะพร้าว ผ้าคาง ๆ ข้าวสาร ปัททจีน	10 ห่อ 20 ถัง 30 หีบ 100 กระสอบ 200 ห่อ

แสดงว่าเจ้าเมืองทำหน้าที่เสมือนพ่อค้า สามารถแข่งเรือไปค้าขายได้ ซึ่ง
ส่วนใหญ่ค้าขายกับบึง และปรากฏว่ายังมีเรือของชาวจีนในเมืองภูเก็ตบรรทุกสินค้าจาก
เมืองภูเก็ตไปขายที่บึงด้วย ดังรายงานของหลวงคลังสมบัติ ผู้ตรวจและเก็บเงินค่า
ธรรมเนียมเรือซึ่งบรรทุกสินค้าออกจากเมืองภูเก็ตจะหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม 2435 ถึง
31 พฤษภาคม 2435 ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงปริมาณของเรือที่บรรทุกสินค้าออกจากเมืองภูเก็ตระหว่าง
วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2435 ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2435

ชื่อเรือ	สิ่งของที่บรรทุก	ชั่งน้ำหนัก		รวม จำนวนเรือ	รวมเงิน	
		เหรียญ	เซ็นต์		เหรียญ	เซ็นต์
เรือกลไฟ	สินค้า	5	—	10	50	—
เรือคังกาง	บรรทุกถ่านไม้ไปปิ้ง	1	—	2	2	—
เรือคังกางใหญ่	สินค้า		70	8	15	—
เรือคังกางเล็ก	สินค้า		50	1		50
เรือคังกางใหญ่	ไม้พื้น		75	34	25	50
เรือคังกางเล็ก	ไม้พื้น		50	5	2	50
เรือคังกางใหญ่	ไม้กระดาน		75	2	1	50
เรือคังกางใหญ่	ถ่านไม้		15	146	21	70
เรือมาดขึ้นกรวย	สินค้า		30	7	2	10
เรือมาดขึ้นกรวย	บรรทุกไม้ต่าง ๆ		30	4	1	20
เรือมาดขึ้นกรวย	บรรทุกสินค้า		25	3	3	25
รวม 1 เดือน เรือใหญ่ เรือเล็ก				232	116	45

ที่มา กจร. ร.5 ม.53/3, รายงานภาษีของหลวงคลังสมบัติเมืองภูเก็ต (1 พฤษภาคม—
31 พฤษภาคม พ.ศ. 111

จากรายงานดังกล่าวแสดงว่าการค้าส่งออกเพิ่มมากขึ้น สินค้าที่ส่งออกมีทั้ง ฝัก
และไม้ต่าง ๆ โดยชาวจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการจัดสินค้าไปขายที่ปิ้ง เช่นเดียวกับ
เรือของเจ้าเมือง ซึ่งเข้าใจว่าหลังจากที่เจ้าเมืองไม่ได้ทำหน้าที่ผูกขาดการเก็บภาษีอากร
ในเมืองภูเก็ตแล้ว ก็จะมีชาวจีนในเมืองภูเก็ต ทำหน้าที่ส่งสินค้าขายยังปิ้งต่อไป

นอกจากนี้มีเรือกลไฟของพ่อค้าบีนัง บรรทุกสินค้ามาจำหน่ายที่ภูเก็ต เป็นประจำ เช่น เรือปี่รี เรือโรชา ของห้างจิมมอ เรือเบสส์ของห้างบั้นชินที่บีนัง จะบรรทุกสินค้ามาขายสัปดาห์ละครั้ง ทำให้เมืองภูเก็ตมีรายได้จากภาษีอากรขาเข้าและขาออก จากเรือของพ่อค้าบีนัง คิดเป็นเดือนละไม่น้อย ทั้งรายงานของเสมียนโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตว่าในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2429 มีรายได้จากภาษีขาเข้า เฉพาะโรงพยาบาลที่ท่ามตลาดภูเก็ตและคานปากน้ำเท่านั้น เก็บได้ถึง 1,976 เหรียญ 26 เซนต์¹

อย่างไรก็ตาม การค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับบีนัง เริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดหลังปฏิรูปมณฑลแล้ว เพราะได้ยกเลิกระบบเจ้าเมือง - เจ้าภาษี มาใช้ระบบจัดเก็บภาษีอากรที่แน่นอนขึ้น อยู่ภายใต้การควบคุมของข้าหลวงใหญ่เท่านั้น อีกประการหนึ่ง การอนุญาตให้ซื้อขายโดยเสรีมากขึ้น ตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งกำหนดให้มีการค้าผูกขาดกับต่างประเทศ ระเบียบต่าง ๆ อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลเท่านั้น ทำให้การค้าคล่องตัว โดยเฉพาะในสมัยที่พระยารัตนานุประสิทธิ์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ได้ส่งเสริมปัจจัยต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการค้าต่างประเทศมาก เช่นการสร้างเส้นทางคมนาคมและกาอสนับสนุนแนะนำผลิตภัณฑ์ที่ตลาดต้องการ ให้แก่ราษฎรไปเพาะปลูกเป็นสินค้าออก เช่น ยางพารา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการลดภาษีอากรบางอย่าง เช่น ค่าลากหลวง เพื่อส่งเสริมการส่งออกของแร่ดีบุก และหาลาดค้ายาง เพื่อส่งเสริมการปลูกยาง ซึ่งการขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศ อาจพิจารณาได้จากการเพิ่มขึ้นของภาษีขาเข้าขาออก ที่ท่าเมืองภูเก็ตได้สูงขึ้นเรื่อย ๆ² ขณะเดียวกันจะพิจารณาจากมูลค่าของสินค้าเข้า-ออก ก็จะได้เห็นเด่นชัดขึ้น ดังจะเห็นได้จากตารางข้างล่างนี้

¹ ฎรายละเอียดในภาคผนวก ด.

² ฎรายละเอียดในภาคผนวก ง.

ตารางที่ 7 แสดงมูลค่าสินค้าเข้า-ออก เมืองภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2450 -

2468

พ.ศ.	มูลค่าสินค้าเข้า/บาท	มูลค่าสินค้าออก/บาท
2450	1,998,214	3,742,501
2451	2,562,417	4,496,531
2452	4,653,299	8,124,482
2453	6,014,460	10,089,908
2454	6,990,904	13,917,592
2455	8,591,856	17,888,793
2456	9,444,214	16,244,670
2467	10,485,000	23,151,000
2468	12,992,000	27,950,000

ที่มา. Department of His Majesty's Custom, Foreign Trade and Navigation of Kingdom of Siam 1925, p. 190.
B.P.P. 3/15, 3.18, 19, 24, 25, Diplomatic and Consular Reports 1907-1913.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถ้าจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบในช่วง 15 ปี¹ จาก พ.ศ. 2453 ถึง พ.ศ. 2468 พบว่ามูลค่าของสินค้าเข้ามีอัตราเพิ่มถึง 116 % ส่วนมูลค่าสินค้าออกเพิ่ม 177 %

เมื่อพิจารณาลักษณะของสินค้าที่ส่ง ออกขายโดยผ่านเมืองภูเก็ตที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ไม้สัก มีมูลค่าส่งออกเพิ่มขึ้นทุกปี ดังจะเห็นได้จากตาราง เปรียบเทียบมูลค่าส่งออกของไม้สัก กับมูลค่าสินค้าส่งออกทั้งหมด ระหว่าง พ.ศ. 2453 ถึง พ.ศ. 2470 ดังนี้

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบมูลค่าส่งออกของไม้สัก กับมูลค่าสินค้าชนิดอื่น ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2470

พ.ศ.	มูลค่าส่งออกของไม้สัก/บาท	มูลค่าสินค้าออกทั้งหมด
2453	10,173,284	12,910,325
2454	14,307,761	19,127,193
2455	16,501,719	23,515,245
2467	20,925,169	37,147,600
2468	22,385,954	48,149,000
2470	22,423,974	22,423,974

ที่มา B.P.P.3/24, Diplomatic and Consular Reports 1911.

B.P.P.3/25, Diplomatic and Consular Reports 1913.

Department of His Majesty's Custom, Foreign Trade and Navigation of Kingdom of Siam Year 2470, p. 192.

1	พ.ศ.	สินค้าเข้า/บาท	สินค้าออก/บาท
	2453	6,014,460	10,089,908
	2468	12,992,000	27,950,000
	มูลค่าที่เพิ่มขึ้น	6,977,540	17,860,092
	อัตราเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้น	116 %	177 %

สำหรับสินค้าอันดับสำคัญรองจากกัญชง¹ ได้แก่ กระจับปี่ มีมูลค่าส่งออกในปี พ.ศ. 2453 ถึง 293,855 บาท² รองลงมาเป็น สุกกร โตะ และพริกไทย สำหรับยางพารา เริ่มปรากฏหลักฐานส่งขายผ่านเมืองภูเก็ตครั้งแรกในปี พ.ศ. 2453 และมีปริมาณส่งออกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2469 ยางพาราเป็นสินค้าส่งออกมีมูลค่าถึง 1,807,879 บาท³

ส่วนสินค้าขาเข้าที่สำคัญของมณฑลภูเก็ตอันดับหนึ่ง ได้แก่ ข้าว รองลงไปคือ อาหารประเภทต่าง ๆ เครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ ตลอดจนสินค้าประเภทหัตถกรรมต่าง ๆ ทั้งจะเห็นได้จากตารางเปรียบเทียบ การสั่งซื้อสินค้าเข้าที่สำคัญ ตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ถึง พ.ศ. 2474

ตารางที่ 9 ตารางสั่งซื้อสินค้าเข้าเมืองภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2452 - 2474

	พ.ศ. 2452	พ.ศ. 2453	พ.ศ. 2469	พ.ศ. 2474
ข้าว	1,151,493	1,365,620	1,597,321	1,599,762
อาหาร	955,174	1,019,644	1,058,553	288,315
เครื่องประดับ	691,874	742,153	696,743	573,726
กระดาษโคลิน	234,174	252,717	369,935	395,742
เครื่องมือชุดแร่	651,420	964,732	1,016,157	1,955,231
น้ำมันเบนซิน	232,621	379,620	572,183	682,174

ที่มา. B.P.P.3/18, Diplomatic and Consular Reports 1910.
 B.P.P.3/25, Diplomatic and Consular Reports 1913.
 Department of His Majesty's Customs, Foreign Trade and Navigation of Kingdom of Siam Year 2470.

¹ในปี พ.ศ. 2469 ยางพาราส่งออกขายเป็นอันดับ 2 รองจากกัญชง

²B.P.P.3/18, Diplomatic and Consular Reports 1910.

³Department of His Majesty's Customs, Foreign Trade and

Navigation of Kingdom of Siam Year 2470, p. 185.

หากพิจารณาลักษณะของสินค้าเข้า และสินค้าออก แล้ว แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวทางการค้าต่างประเทศ มีผลจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการผลิตขั้นปฐมเพื่อส่งออกจำหน่าย ได้แก่ ติบุก ยางพารา โค กระบือ สุนัข เป็นต้น ส่วนสินค้าเข้า มี ข้าว อาหาร สุนัข ยาสูบ เครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งมีมูลค่าสูงเข้าเพิ่มมากกว่าสินค้าประเภททุบ ได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องจักรกล เครื่องมือทำเหมืองแร่ แม้จะมีมูลค่าเพิ่มขึ้นในระยะหลัง แต่ก็เพิ่มในอัตราที่ช้ากว่า สินค้าเข้าประเภททุบเพื่อลักษณะของสินค้าเข้าส่วนใหญ่มีใ้ก่อให้เกิดรากฐานของการขยายการผลิตเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจส่วนรวมเท่าที่ควร

อาจกล่าวได้ว่า การส่งสินค้าออก และการสั่งซื้อสินค้าเข้าในเมืองภูเก็ต ทำการติดต่อค้าขายกับป็นิ่งทั้งหมด¹ โดยมีเรือของบริษัทไชนันท์อังกฤษเดินเรือรับส่งอยู่เป็นประจำ 3 บริษัท ได้แก่ บริษัทสเตรทส์ตีมชิป กำปนี (The Strait Steamship Company) เป็นบริษัทที่มีธุรกิจเดินเรือทั่วมาลายู ทำการเดินเรือระหว่างภูเก็ตกับป็นิ่ง สัปดาหฺละ 1 ครั้ง ส่วนบริษัท The British India Steam Navigation Company เดินเรือระหว่างป็นิ่ง ภูเก็ต พม่า และอินเดีย เริ่มกิจการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449² และบริษัทอีสเทิน ชิปปิง กำปนี (The Eastern Shipping Company Ltd.) เดินเรือระหว่างป็นิ่ง - ภูเก็ต - พม่า

จากเอกสารปรากฏว่าสภาพการคมนาคมขนส่งทางน้ำกับต่างประเทศนั้น บริษัทเดินเรือต้องแข่งขันกันอยู่เสมอ ทำให้ราคาขนส่งถูกลง โดยเฉพาะบริษัทสเตรทส์ตีมชิป

¹สินค้าออกประเภทติบุก โค กระบือ สุนัข ส่งไปขายยังป็นิ่งเกือบทั้งหมด ยกเว้นพริกไทย ปลาเค็ม จะส่งไปที่ฮ่องกง และจีนด้วย (อ้างจาก สภาเผยแผ่พาณิชย์ "การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย," จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ 21 (กรกฎาคม 2469), : 334 - 335

²B.P.P.3/11, Diplomatic and Consular Reports 1906.

กำปนี และบริษัทอีสเตนชิปปิง กำปนี ควรมีเรือกลไฟเล็ก¹ คิกต้อเพื่อรับส่งสินค้าระหว่าง เมืองท่าย่อย ๆ ของเมืองภูเก็ต ไคแก่ กันตัง พังงา ตะกั่วป่า ระนอง กระบี่ สตูล²

นอกจากบริษัทเดินเรือของชาวตะวันตกแล้ว ยังมีบริษัทของชาวจีนที่ป็นัง ทั้ง บริษัทเดินเรือรับส่งสินค้าระหว่างป็นัง - ภูเก็ต เช่นเดียวกัน แต่ก็มีการลงทุนน้อยกว่า ที่สำคัญคือบริษัท Koe Guana Company เดินเรือสัปดาห์ละ 1 ครั้ง³

สำหรับสภาพการคมนาคมทางน้ำภายในประเทศเพื่อคิกต้อระหว่างเมืองบริเวณ ชายฝั่งทะเลตะวันตก ต้องคิกต้อผ่านป็นัง เพราะเป็นเส้นทางสายเดียวที่สะดวกและรวดเร็ว มีเรือจากป็นัง ไปมาภูเก็ตอยู่เสมอ แต่เรือจากเมืองภูเก็ตจะไปท่าเรือกันตังของเมืองตรัง หรือสตูลมีไม่บ่อยนัก การเดินทางจากกันตังหรือสตูลไปภูเก็ต จึงต้องไปที่ป็นังก่อน แล้ว จึงมาภูเก็ต⁴ ดังนั้นการคิกต้อระหว่างเมืองต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลตะวันตก ต้องมีป็นัง เป็นศูนย์กลาง กวญเหตุนี้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการค้าขายระหว่างภูเก็ตกับป็นัง จึงใกล้ชิดกันมาก ทำให้ข้าราชการไทยและชาวอังกฤษตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "เมืองภูเก็ต แลความข้างไคเมืองนั้น คุทำการสนิทสนมกับเมืองป็นังมากกว่ากรุงเทพฯ และความคิดทั้งสินค้า คุเหมืองจะค้ำเนินไปข้างเมืองป็นัง เป็นธรรมชาติอยู่เอง เพราะมีเรือกลไฟเดินคิกต้ออยู่ทุก อาทิตย์"⁵

¹พระยารัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนองมีเรือเมล์เดินระหว่างภูเก็ต ระนอง ตะกั่วป่า กวญ แต่ยังมีจำนวนเรือน้อย การขนสินค้าระหว่างเมืองจึงต้องใช้เรือกลไฟเล็กของบริษัท สเตรทส์ชิปปิง กำปนี เป็นส่วนใหญ่ (อ้างจาก กจช. ร.5 ม.11/37, เรือเมล์เล็กพระยารัตนเศรษฐีเดินระหว่างภูเก็ต ตะกั่วป่า (2 กันยายน ร.ศ.112)

²B.P.P.3/11, Diplomatic and Consular Reports 1906.

³B.P.P.3/15, Diplomatic and Consular Reports 1908.

⁴B.P.P.3/25, Diplomatic and Consular Reports 1913.

⁵กจช. ร.5 ยธ.5.5/25, รายงานตรวจทางรถไฟแหลมมลายูของ มร.กิตติน
เลขานุการกระทรวงโยธาธิการ (24 กันยายน ร.ศ.125)

การที่เมืองภูเก็ตมีความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจใกล้ชิดกับป็นังนั้น เมื่อใดการค้าที่ป็นังได้รับความกระทบกระเทือนย่อมส่งผลกระทบต่อเมืองภูเก็ตด้วย ดังเช่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 อังกฤษปิดการค้าที่สิงคโปร์และป็นัง ห้ามการค้าสินค้ายุทธปัจจัย ไก่แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง ดีบุก และยางพารา¹ ทำให้การทำเหมืองในเมืองภูเก็ตต้องหยุดชะงัก ดีบุก และยางพารา ต้องระงับการส่งออก โดยเฉพาะชาวในเมืองภูเก็ต²ที่โดยซื้อจากพม่าและมลายูไม่มีเรือบรรทุกส่งมาขาย ทำให้เกิดการขาดแคลนมาก³ เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นถึงการต้องพึ่งพาอาศัยการค้ากับต่างประเทศ ดังที่พระยาสุรินทรราชาสมุหเทศาภิบาลในขณะนั้นว่า "รับประทานข้าวพม่า เหมือนอาศัยจุมูกเขาหายใจ จะใช้ข้าวนคร แต่เราไม่มีเรือบรรทุก . . . และการเดินทางระหว่างเมืองต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยเรือเบลล์ของชาวอังกฤษเป็นพาหนะ เหมือนอาศัยเท้าเขาเดิน . . ." ⁴

การขายตัวคั่นกิจการเหมืองแร่และการเกษตรดังกล่าว ทำให้เกิดปริมาณการค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น จำเป็นต้องมีเงินตราที่มีมาตรฐานใช้ สำหรับเมืองภูเก็ตปรากฏว่าในระยะก่อนจะมีประกาศใช้มาตรฐานเงินนั้น มีการใช้เบี้ยตะกั่วเป็นเงินตราหมุนเวียนในระหว่างการค้าขายภายในเมือง และใช้เงินตราต่างประเทศสำหรับ

¹พรดี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงของทาง เศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิถียาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 247 - 248.

²เมืองภูเก็ตเป็นเมืองหนึ่งที่ปลูกข้าวไม่เพียงพอสำหรับราษฎรภายในเมืองมากแต่โบราณเพราะราษฎรส่วนใหญ่ยึดอาชีพทำเหมืองแร่ และซื้อข้าวจากพม่าหรือมลายูมากกว่าจะซื้อข้าวจากหัวเมืองใกล้เคียง เพราะการติดต่อกับมลายูสะดวกมาก

³กจธ. ร.6 ม. 25/3, รายงานราชการมณฑลภูเก็ต (18 มกราคม - 6 มีนาคม 2464)

⁴เรื่องเดียวกัน.

การค้ากับต่างประเทศ ส่วนเบียร์ที่รัฐบาลกลางอนุญาตให้เจ้าเมืองมีสิทธิจัดจำหน่ายให้
เองหมั้นเวียนภายในเมือง¹ โดยปกติมีอัตราแลกเปลี่ยนประมาณ 400 เบียร์ ต่อ 1 เหรียญ
เม็กซิกัน² แต่การที่เจ้าเมืองสามารถผลิตเบียร์ที่จำหน่ายเองเช่นนี้ เมื่อการค้ามีวง
กว้างขวาง จึงทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากมากขึ้น เพราะราคาของเบียร์ไม่มีมาตรฐาน
แน่นอน³

ดังนั้นใน พ.ศ. 2441 รัฐบาลได้ผลิตเบียร์ของแดงออกมาใช้ และมีนโยบาย
กระจายการใช้เบียร์ของแดงไปตามเมืองต่าง ๆ เพื่อแทนที่เบียร์ที่ขายอยู่เดิม⁴ ทั้งนี้
ช่วยแก้ปัญหาการใช้เงินภายในเมืองได้ระยะหนึ่ง ส่วนการค้ากับต่างประเทศยังคงใช้
เงินเหรียญเม็กซิกัน เป็นเงินตราที่พ่อค้าต่างประเทศชาวยุโรปนิยมใช้กันในห้องตลาด
อาเซีย เพราะมีราคาขึ้นลงเท่ากับราคาแร่เงิน⁵ นอกจากนี้ยังมีการใช้เงินเหรียญอังกฤษ
และเหรียญสเตรทเซทเทินแมนต์⁶ ในการค้าขายกับบัตังและหัวเมืองอื่น ๆ ในมลายู
เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2449 รัฐบาลจึงนำเงินตราของไทยเข้ามาใช้แทนเงินตรา

¹ กจช. ร.5 ค.26/1, เรื่องข้าหลวงเมืองภูเก็ตขอรับพระราชทานเบียร์ของแดง
ไปจำหน่ายให้ราษฎร

² กจช. ร.5 ค.26/17, จดหมายของพระยาพิทยโกษากรามทุกกรมหมื่นสมมต
อมรพันธ์ ที่ 8/523

³ วชิราวรรณ คัมภีระพงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย..." หน้า 157.

⁴ กจช. ร.5 ค.26/1, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
ที่ 235 (27 มกราคม ร.ศ. 111)

⁵ กจช. ร.5 ค.26/13, เรื่องอัตราเงินแลกเปลี่ยน (18 เมษายน ร.ศ. 120-
10 สิงหาคม ร.ศ. 125)

⁶ กจช. ร.5 ค.26/5, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ
ถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 43/2641, (20 พฤษภาคม ร.ศ. 114)

ต่างประเทศที่ใช้กันอยู่แพร่หลาย ซึ่งค่าเงินตราของต่างประเทศในระบะนั้นไม่แน่นอน ทำให้ไทยเสียเปรียบต่างชาติ โดยทางรัฐบาลได้นำประกาศที่สำคัญสี่ข้อ มาบังคับใช้ในเมืองภูเก็ตและเมืองอื่น ๆ บริเวณหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก เพื่อรักษามูลประโยชน์และอำนวยความสะดวกในการค้าขาย ดังนี้¹

1. ตั้งแต่วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2449 ให้พระราชบัญญัติและข้อบังคับว่าด้วยการใช้เงินสยามเป็นกฎหมายใช้บังคับทั่วไปทั้งมณฑล
2. ให้ยกเลิกการรับเงินตราต่างประเทศ เป็นค่าภาษีอากรธรรมเนียมต่าง ๆ ให้นำส่งเป็นเงินไทยตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2450
3. ให้พระคลังมหาสมบัติณฑลภูเก็ตมีอำนาจออกตั๋วแลกเงินที่มีค่าไปขึ้นเงินกับตัวแทนของรัฐบาลไทยที่ป็นัง ฮองกง และสิงคโปร์
4. ให้อำนาจพระคลังภูเก็ตจำหน่ายเงินตราสยาม และธนบัตรของรัฐบาล เพื่อแลกเปลี่ยนอังกฤษ และเงินเหรียญเม็กซิกันตามสมควรกับเงินทุนในท้องพระคลัง ซึ่งหมายความว่าจะแลกเปลี่ยนได้ ถ้าเงินไม่พอ และอาจใช้พิกัดที่กำหนดใหม่ก็ได้

อย่างไรก็ตาม การส่งเงินบาทสำหรับไปแลกเปลี่ยนทำได้อย่างลำบาก จึงเกิดปฏิกิริยาจากพ่อค้าในเมืองภูเก็ต เพราะการยกเลิกการรับเงินตราต่างประเทศ ทำให้การหมุนเวียนเงินติดขัด เป็นการกระทบกระเทือนการค้าขาย พ่อค้าเมืองภูเก็ตได้ส่งฎีกา ร้องทุกข์ กราบขอร้องกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ว่า² เงินบาทสำหรับแลกเปลี่ยนมีไม่เพียงพอ เรื่องนี้ในรายงานของ เสนาบดีก็ยืนยันว่าไม่เพียงพอจึงจำต้องส่งเงินบาทออกไปเพิ่มเติมถึงหนึ่งล้านสามหมื่นบาท โดยให้แลกเปลี่ยนอัตรา 54 เหรียญต่อ 100 บาท ทั้งนี้โดยไม่รับเหรียญเม็กซิกัน นอกจากจำเป็นจริง ๆ ก็ให้รับ 61 เหรียญต่อ 100 บาท

¹ กจข. ร. 5 ค. 26/13, ประกาศการใช้เงินตราสยามในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 125,
(26 กรกฎาคม ร.ศ. 125)

² กจข. ร. 5 ค. 26/13, คำร้องทุกข์ของพ่อค้าเมืองภูเก็ตแนบบอกบัญชา
ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบขอร้องหมื่นปราชญ์ภักดี

ดังนั้นการพยายามเอาเงินบาทเข้าไปหมุนเวียนในตลาดการค้าและเศรษฐกิจภาคใต้ของไทย โดยการแลกเปลี่ยนกับเงินตราอื่น ๆ จึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทันเวลากับการยกเลิกเหรียญเม็กซิกัน เหรียญอังกฤษเก่า และเหรียญสเตอร์ลิงเซนต์เพนเมนต์ รัฐบาลถือว่าการเผยแพร่สกุลเงินตราไทยเป็นเรื่องด่วน แต่ก็ยังคงมีปัญหาหลายอย่าง¹ โดยเฉพาะเมืองภูเก็ตซึ่งค้าขายกับมลายูมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในเขตไทย รัฐบาลจึงต้องยอมรับให้เมืองภูเก็ตมีการใช้เงินเหรียญมาเลย์คู่กับเงินบาทต่อไปได้อีกระยะหนึ่ง² ต่อมาจะเห็นว่าการใช้เงินเหรียญมาเลย์ค่อนข้างน้อยลง เมื่อมีการเปลี่ยนการเก็บค่าภาคหลวงคิมุกจากการเก็บเป็นเงินเหรียญมาเลย์มาเป็นสกุลเงินบาท และเมื่อธนาคารชาเตอร์มาตั้งสาขาที่เมืองภูเก็ตเป็นแห่งแรก ใ้ใช้เงินบาทเป็นอัตราแลกเปลี่ยน ทำให้เงินเหรียญมาเลย์ค่อย ๆ หายไปจากระบบเงินตราในเมืองภูเก็ตและหัวเมืองอื่น ๆ ในระยะต่อมา³

โดยสรุปแล้ว สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตเติบโตอย่างเด่นชัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 เพราะการประกาศใช้พระราชบัญญัติเหมืองแร่ และการส่งเสริมปัจจัยการผลิตของรัฐบาล อันเป็นการสร้างสภาวะการลงทุนให้เพิ่มขึ้น การทำเหมืองแร่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ได้มีผลสะท้อนให้รัฐบาลในขณะนั้นมีพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ๓ ระนอง)⁴ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งเป็นคนฉลาดรอบรู้ พยายามพัฒนาให้เมืองภูเก็ตเจริญทัดเทียมมลายู จึงได้เห็นความสำคัญที่จะต้องส่งเสริมการเกษตรในเมืองภูเก็ตควบคู่ไปกับการทำเหมืองแร่ให้เพียงพอที่จะเลี้ยงราษฎรภายในเมือง หรือซื้อจากต่างเมืองน้อยที่สุด

¹ ชีราวรรณ คัดทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก สมัยรัชกาลที่ 5," หน้า 162.

² B.P.P.3/24, Diplomatic and Consular Reports 1911.

³ Ibid..

⁴ พระยารัษฎานุประดิษฐ์อยู่ในตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตตั้งแต่ปี

ทำให้สภาพเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 เป็นต้นไปจึงขยายตัวจากสภาพเศรษฐกิจที่เคยพึ่งจากกิจการเหมืองแร่ค้ำชูอย่างเดียว เป็นการขยายตัวของเศรษฐกิจสาขาเกษตรและการค้าขายด้วย มีผลให้เมืองภูเก็ตเติบโตตามภาวะเศรษฐกิจ และจำเป็นต้องจัดการปกครองและยอมรับการเปลี่ยนแปลงสังคมในเมืองให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละระยะด้วย โดยจะกล่าวรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย